

A büntető jogorvoslatok történeti kialakulása

A büntető jogorvoslatok mai fogalomkörének, az egyes jogorvoslati fajtáknak és azok csoportosítási lehetőségének számba vétele nyomán felmerülő kérdés: mi volt a jogtörténeti fejlődésének az az útja, amely a jogorvoslatok mai arculatának kialakulásához vezetett; milyen eljárás-történeti korszakokban, az eljárás mely rendszereiben, milyen jogorvoslati fajták honosodtak meg korábban és későbbben; melyek határozták meg a kialakuló jogorvoslati rendszereket; melyek azok az időt álló jogorvoslati formák, amelyek, illetőleg amelyeknek elemei a mai eljárási jogok jogorvoslati szabályaiban is több-kevesebb módosulással jelen vannak. A történeti előzményekből leszűrhető tanulságok értékesíthetők a büntető jogorvoslatok továbbfejlesztésére irányuló jogalkotói, jogalkalmazói és elméleti törekvések megalapozásánál.

Az intézménytörténeti analízis általában, de olyan jelentős intézményé, mint a büntető jogorvoslatok, különösen nem választható el annak a jogágnak a fejlődéstörténetétől, amelybe a vizsgált intézmény tartozik. Ezúttal mindenesetre elegendőnek, de egyben szükségesnek is látszik a büntető jogorvoslatok fejlődésének főbb állomásairól — legalábbis a büntető eljárás *alapvető történeti rendszereit* (nyomozóelvíű, vádelvíű, vegyes rendszer, a szocialista eljárási jogok rendszere) felidézve, az ezeknél szerepet játszó társadalmi és egyéb tényezőkre utalva — megemlékezni. De a jogorvoslatok története szervesen összefügg a jogorvoslati hatóságok, elsősorban a *felsőbíróóságok* szervezetének fejlődésével, ezért ez utóbbiak érintése is elkerülhetetlen. Végül a jogorvoslatok fejlődését tükröző, hazai és külföldi, régebbi és újabb *jogi szabályozás változásaira* (kodifikáció) is célszerű röviden kitérni s olykor a vonatkozó tudományos nézetekre is (ha nincs is mód az áttekintés tudománytörténeti kiszélesítésére).

Meglehetősen elhanyagolt lévén az egységes intézményként felfogott büntető jogorvoslatok problémáinak jogtörténeti nézőpontú megközelítése, ebben az esetben talán nem indokolatlan — az értékelő-elemző aspektus mindenkori előtérben tartása mellett — a történeti joganyag néhol ismertető jellegű taglalása sem, figyelemmel arra is, hogy egy összefüggő jogorvoslattörténet felvázolásának igénye nem áll sem a hazai, sem a külföldi tudományos érdeklődés homlokterében.¹

¹ A büntető jogorvoslat mint intézmény fejlődésére kevésbé, a bírói eljárásban használatos egyes rendes — és esetleg rendkívüli — jogorvoslatok történeti kialakulására már inkább találhatóak adalékok az eljárástörténeti munkákban, továbbá a hazai és külföldi átfogó, rendszeres munkáknak és néhány monográfiának eljárástörténeti, itt-ott intézménytörténeti részeiben. Kifejezetten intézménytörténeti monográfia alig látott napvilágot a büntető jogorvoslatok témakörében. A jogorvoslatok fejlődéséről európai és hazai összefüggésekben a régebbi hazai szerzők közül *Balogh J., Fekete Ö., Angyal, Fayer, Finkey* átfogó műveiben, valamint a régebbi jogtörténeti munkákban (*Hajnik, Timon*) vannak adatok. A felszabadulás utáni joganyagot illetően *Nagy L.* monográfiája (1960.),

1 AZ EURÓPAI JOGFEJLŐDÉS

A) Kezdetleges jogorvoslati eszközök az ókorban és a korai középkorban

a) A történelem legrégebbi korszakaiban² a közösséget ért támadások miatt a család, törzs, nemzetség, majd a társadalom, állam nevében ítélkező szerv döntését (parancsát) tévedhetetlennek, de mindenesetre kétség nélkül tudomásul veendőnek tartották. Az *ókori*, még a legfejlettebb görög, római társadalmi és jogi viszonyok között sem ment szokásba a népgyűlés elhatározásával szemben ellenszegülés, bármilyen más fórumtól jogorvoslás kérése. A rendszerint a sértett, majd valamilyen közösség (törzs stb.) feljelentésére induló eljárásban (ún. tiszta vádper) tehát jogorvoslatról általában nem lehetett beszélni. Kivételesen mégis a népgyűlés határozata ellen, ha fellebbezni nem is, de azt kérni lehetett, hogy a népgyűlés újra foglalkozzék az ügygel. Ez a lehetőség a mai *perújítás* (újrafelvétel) intézményének felelt meg.

Az idők folyamán azonban megjelentek a jogorvoslat kétségtelen jegyeit magukon viselő jogi eszközök is. A régi Róma későbbi, császársági korszakában ugyanis az államfő vagy a népgyűlés bírói joghatósága átszármazott a bírói tevékenységre rendelt külön szervekre, állandó bizottságokra (questiones perpetuae). Ezek már *jegyzőkönyvet* is készítettek eljárásukról, főleg azzal a rendeltetéssel, hogy az hiteles alapja legyen e bizottságok döntései ellen a császárhoz vagy a népgyűléshez bejelenthető fellebbezés elbírálásának.

b) A *korai középkorban* az ún. népjogok (leges Barbarorum) hatására kialakult gyakorlat szerint a királyi hivatalnok (megbízott) által vezetett perben a nép jogban jártas tagjai (rachinburgi, scabini, Schöffe-k) csupán javaslatot tettek az ítéletre a városnak (községnek), megvizsgálendő, hogy a tervezett ítélet törvényes-e. Ez tehát sajátos, *előzetes*, hivatalból teljesített „jogorvoslati”, az esetleges jogsérelmek megelőzését célzó s az utólagos jogorvoslatot pótló intézmény volt. A javaslat után a község hozta meg az ügyben a végleges és „előre ellenőrzött” döntést. Később a frank birodalomban Nagy Károly és utódai alatt kifejlődött ún. Rüge (feljelentés, vizsgálát)—eljárásban (kiküldöttek útján való ítélkezés), amely alapja lett a kontinensen a nyomozó rendszernek éppúgy, mint Angliában a vádrendszerű eljárásnak és az esküdtszékeknek, forma szerinti jogorvoslati eszközök még nem alakultak ki.

a *Móra-Kocsis* tankönyv (1961.), valamint a jogtörténeti munkák érintik az eljárástörténet taglalása során a jogorvoslatok fejlődését is (*Csizmadia szerk., Sarlós, Schönwald, Lukács T.*). A kifejezetten eljárástörténeti, régebbi munkák közül 1. a jogorvoslatokra elsősorban: *Esmein, A.*: Historie de la procédure criminelle en France. Paris, 1882. 389. s köv. o., továbbá újabban, érintőleg: *Bayer, V.*: Problematika pravnik lijevokova protiv provstapenih krivicnih presuda u kontekstu savremene reforme krivicnog procesnog pravo. Zagreb, 1982.

² E korszakban a büntető jogorvoslati eszközök kialakulására pl. 1.: *Móra Mihály—Kocsis Mihály*: A magyar büntető eljárási jog. Budapest, 1961. 63., *Finkey Ferenc*: A magyar büntető perjog tankönyve. 4. kiad. Budapest, 1916. 21., 523., 592., *Angyal Pál*: A magyar büntető eljárásjog tankönyve. I—II. Budapest, 1915—1917. I. 15—17., II. 163., 221. o.; továbbá: *Bouzat, P.—Pinatel, J.*: Traité de droit pénal et de criminologie. I—II. Paris, 1963. 729., 731., *Raynal, J.*: Histoire des institutions judiciaires, Paris, 1964. 12. s köv. o. (utóbbi csak szervezeti összefüggésekben).

B) A késői középkor és az újkor jogorvoslati intézményei

a) A késői középkorban, az újkor elején a kontinensen meggyökeresedett, s a XVIII. század végéig uralkodó *nyomozó rendszerben*³ a központi szervek igyekeztek letörni a hűbérurak, vármegyék és más helyi hatalmasságok joghatóságát az igazságszolgáltatásban és befolyást gyakorolni a büntető eljárások lefolytatására, a bizonyítási eszközök szabályozására. Kétségtelen *előrelépés volt* a nyomozóelví eljárás egyes változataiban a különféle jogorvoslati eszközök bevezetése. Az utóbbiak ugyan csak annak köszönhették kifejlődésüket, hogy a király (fejedelem) nevében eljáró külön szervek, a hivatásos bíróságok állásfoglalásaival szemben célszerű volt biztosítani, hogy az ügyek *végső döntésére* ismét a fejedelemhez, a királyhoz, vagy más magas fórumokhoz kerüljenek. A kezdetlegesen funkcionáló jogorvoslati eszközök — ma megítélhető — jogi természete közel állt a *kegyelmi aktuséhoz* és ezek általában a gyakorlatban nem is változtattak a hivatalnok bíróságok első fokú döntésein. A jogorvoslatok sem tudták ellensúlyozni a nyomozó rendszer között bizonyítási jogának még a tudomány kezdeti eredményeivel sem lépést tartó jellegzetességeit, az emberi méltóságot sértő, sokszor ártatlan emberek halálát eredményező eljárási módszereket (kínvallatás).

b) E korban a jogorvoslati lehetőség itt-ott megnyilvánuló jelei tehát inkább csak jogtörténeti adalékok, semmint az intézmény fejlődésének számottevő állomásai. A *kánoni* büntető eljárásban a *nyomozóbíró* által hozott ítélet írásba foglalása elő volt írva; itt is annak érdekében, hogy az ugyancsak írásbeli fellebbezéseket a felettes egyházi hatóságok — a nyilvánosság kizárásával — felülvizsgálhassák (az írásbeliség elve). A fellebbvitel kétfokú volt, másodfokon a tartományi zsinat, harmadfokon a pápa bírskodott.⁴

A nyomozórendszernek az *olasz praktikusok* és *glosszátorok* munkássága nyomán⁵ a XIII. századtól kezdődően kifejlődött változata (bírói nyomozás, törvényes bizonyítás, hivatalból eljárás), de e jogtudósok kétségtelen jelentős érdemei is a büntető eljárásjog tudományának megalapozásában: hozzájárultak a jogorvoslatok továbbfejlődéséhez a német és a francia jog területén.

V. Károly német—római császár híres törvénykönyve, az *1532. évi Constitutio Criminalis Carolina*,⁶ illetőleg az ezen alapuló bírói gyakorlat ismerte a többfokú fellebbvitelt, mint az államfőtől s a legfőbb államhatalmi szervektől elkülönítetten működő hivatalnok-bíróságok eljárásának már szükséges járulékát; sőt még a harmadfokú bíróságtól is lehetett az egyetem tanári karához folyamodni. A jogorvoslati eljárásra ekkor is az írásbeliség volt a jellemző, valamint a közvetlenség, nyilvánosság mellőzése, a védőnek is csak a bonyolultabb ügyekben való közreműködési lehetőségével.⁷

³ A kialakuló nyomozó elví rendszerben a jogorvoslatokra l. *Finkey* i. m. 22—24., 523—524. *Angyal* i. m. I. 17., *Esmein* i. m. 212. s köv. o., *Bouzat—Pinatel* i. m. 730. o.

⁴ Vö. *Balogh Jenő*: Magyar bűnvádi eljárási jog I. Budapest, 1901. 60. o. A kánoni büntető eljárásban még III. Ince pápa nevezetes reformjai (IV. lateráni zsinat, 1215.) után sem különültek el az eljárási funkciók, még kevésbé a jogorvoslatok.

⁵ L. *Balogh* i. m. 63., *Angyal* i. m. I. 18., *Finkey* i. m. 26., *Bouzat—Pinatel* i. m. 731.; továbbá: *Pisapia, G.*: Compendio di procedura penale. 3. kiad. Padova, 1982. 19., *Roxin, C.*: Strafverfahrensrecht. 18. kiad. München, 1983. 59. o.

⁶ Német nevén: *Peinliche Gerichtsordnung*, amelynek nyomán keletkezett későbbi törvénykönyvek (Alsó Ausztria 1656., Bajorország 1751., Ausztria 1758., 1788. stb.) csaknem három évszázadon át voltak megtestesítői a német—osztrák jogterületen a nyomozó rendszernek, s a céljait szolgáló jogorvoslati eszközöknek. Elméleti alapjait később olyan hírhedt személyek „erősítették”, mint *Carpzow Benedek* lipcei jogtanár a XVII. században. Vö. erre s e korszak jogorvoslati fejlődésére is: *Balogh* i. m. 70., *Angyal* i. m. I. 19., *Finkey* i. m. 27., *Roxin* i. m. 380. o.

⁷ Viszont a vádlott terhére jogorvoslattal élni egyáltalán nem, vagy legalábbis akkor nem lehetett, ha felmentették, avagy ha megnyugodott az ítéletben; vö. *Finkey* i. m. 527., *Angyal* i. m. II. 164. o.

A nyomozó elvű eljárás és a jogorvoslatok fejlődése lényegében hasonló irányt vett Franciaországban is, ahol különösen fontos meghatározója lett a büntető ügyek intézésének XIII. Lajos 1670. évi *Ordonnance Criminelle*-je. Az eljárás bonyolódottságához (az előnyomozás, a vizsgálat részletes szabályozása; az ügyész — *minister public* — eljárásban való részvétele stb.) tartoztak a különféle szempontok szerint szervezett felső bíróságok elbírálási jogkörébe eső, különböző jogorvoslatok.⁸

A nyomozó elvű eljárásban ebben a korban nem volt az eljárási jogosítványok, az emberi és állampolgári jogok védelme valóságos eszközének tekinthető az eljárás jogerős befejezése után igénybevehető jogorvoslat, a *perújítás* (újrafelvétel) sem. Ez a kegyelmezési jog talaján fejlődött intézmény a német jogterületen csaknem rendes jogorvoslati eszközzé vált, sőt Franciaországban súlyos visszaélések forrásává is, mert anyagi és más előnyökért válogatás nélkül osztogatták az újrafelvételi engedélyeket (*lettres de révision*).⁹

c) A kontinentális nyomozó rendszer kialakulásával időben párhuzamosan az Angliában megvalósult védelvény eljárás (esküdttbíráskodás, szabad bizonyítás, a tárgyalás közvetlensége, szóbelisége, nyilvánossága) a történelem utólagos értéktétele szerint pozitívabb összképet mutat a nyomozó elvű eljárásnál annak ellenére, hogy egészen a XX. század elejéig gyakorlatilag nem ismerte a jogorvoslat intézményét és csak kivételesen engedte meg a bírói döntés kifogásolását.¹⁰ A tökéletesített első fokú bíróságok működésében előforduló tévedések viszonylag csekély száma, ugyanakkor az eljárás alá vontak és a közvélemény részéről a bíróságok irányában táplált általános bizalom mellőzhetővé tette a jogorvoslatok intézményesítését; ez egyúttal a felsőbíróságok költséges szervezésének, az eljárások meghosszabbodásának és bonyolultabbá válásának elkerülésével is járt.

C) A jogorvoslatok a francia forradalmi és a napoleoni jogalkotásban

a) A XVIII. század végén a francia forradalmi jogalkotás gyökeresen újat hozott a büntető igazságszolgáltatásban, így a jogorvoslati rendszerben, s annak szervezeti feltételeiben is. *Voltaire* és a *felvilágosodás* más nagy tekintélyű írói azzal, hogy törvénysértő, gyakran ártatlan emberek meghurcolásával, halálával járó, felháborító bírósági ítéleteket tettek irodalmi és társadalmi kritika tárgyává: előtérbe helyezték a bírói döntés ténybeli *megalapozottságának* és *törvényességének* követelményét az emberi, állampolgári és az eljárási jogok szemszögéből. Akaratlanul vagy akarva, közvetett vagy közvetlen módon a bírósági tévedésekre és szándékos visszaélésekre, azok megelőzésére, a bekövetkezettek kiküszöbölésére, vagyis a jogorvoslatok intézményes biztosításának szükségességére irányították a figyelmet.¹¹

⁸ Itt már volt helye a vádlott terhére jogorvoslatnak, sőt ha az ügyész elmulasztotta, azt a felső bíróság egyik tagja, a „nyomozó-bíróság” teljhatalmára igen jellemző módon, pótolhatta, hogy ekként a büntetés súlyosítható legyen. (A formális *reformatio in peius* tilalmának elve). L.: *Hélié, F.*: *Traité de l'instruction criminelle*. I—VIII. 2. kiad. Paris, 1866—1867. I. 503., 505. o. (Idézi: *Balogh i. m. 69.*). A francia nyomozórendszer és a jogorvoslatok kifejlődésére: *Balogh i. m. 65.*, *Angyal i. m. I. 20.*, *Finkey i. m. 29.*, *Esmein i. m. 249. o.*

⁹ *Finkey i. m. 592.*, *Angyal i. m. II. 222.*, *Bouzat—Pinatel i. m. 1167. o.*

¹⁰ Csupán a vádlott élhetett jogorvoslattal, de ő is csak akkor, ha nem volt beismerésben. A felsőbíróság a büntetést nem súlyosíthatta (vö. *Finkey i. m. 525. o.*). A régi angol büntető igazságszolgáltatásban a jogorvoslatok lassú kifejlődésére és ennek okaira l.: *Móra—Kocsis i. m. 72—74.*, *Balogh i. m. 34.*, *Angyal i. m. I. 21.*, *Finkey i. m. 22.*, *Roxin i. m. 406. o.*; továbbá: *Cselcov, M.*: *A szovjet büntető eljárás*. Budapest, 1954. 398., *Palmer, H.*: *Wilsher's Criminal Procedure*. 4. kiad. London, 1961. 146—149. o.

¹¹ Az igazságszolgáltatás felvilágosodáskori megújításának „szószólói nem jogtudósok, legkevésbé a gyakorlat emberei voltak, hanem állambölcselek, encyclopaedisták, sőt — mintegy az áramlatok divatos jellegét bizonyítva — dilettánsok is. Nem a tételre jogot fejtegettek, hanem általános emberi viszonyokból indultak ki és jelezték szükségesnek a reformot”. (*Balogh i. m. 76. o.*)

Ennélfogva a XVIII—XIX. század fordulója nagy franciaországi változásainak a büntető igazságszolgáltatás szerkezetében, s így a jogorvoslatok szabályozásában beállott következményei döntően a *társadalmi átalakulás* alkotó részei.¹² A francia forradalmi, majd a napoleoni büntető eljárási jogalkotás és tartozéka, a jogorvoslati rendszer alapja és mintája lett a kontinens modern büntető eljárási kódexeinek, amely jogalkotások haladói, időálló elveire és elemeire a mai szocialista eljárási törvényekben is rátalálhatunk.

b) A francia forradalmi törvényhozás gyökeres *igazságszolgáltatási reformjai*¹³ (esküdt-bíráskodás; szabad bizonyítás, védelem, szóbeliség, nyilvánosság, kétoldalú meghallgatás elve; később az ítéletek indokolásának kötelezettsége stb.) érvényesültek a jogorvoslati jogosultság és eljárás szabályozásánál is. E reformok, belefoglalvatván (módosításokkal) az 1808. évi napoleoni eljárási kódexbe, a büntető eljárás — utóbb az egész kontinensen elterjedt — *vegyes* rendszerének lettek megtestesítői, ideértve a felsőbíróóságok szervezetének és eljárásának a szabályozását is.

A francia Code¹⁴ a legsúlyosabb bűncselekmények (büntettek) miatt eljáró esküdt-székek ítéletei ellen *egyfokú fellebbvitelt* (semmisségi panasz) engedett a külön erre a célra szervezett semmitő székhez (*Cour de Cassation*), de csupán az eljárási szabályok megsértése miatt. Ez a szabályozás kifejezte és védte a laikus állampolgárok részvételével ítélkező és a tényállás megállapításában döntő szerepet játszó első fokú bíróság, az esküdtszék súlyát és tekintélyét. A kisebb ügyekben (vétségek) a fellebbvitel *kétfokú* volt: tény- és jogkérdésben fellebbezés a fellebbviteli bírósághoz (*Cour d' Appel*), ennek határozata ellen pedig semmisségi panasz jogkérdésben a semmitő székhez. Végzések ellen egyfokú felfolyamodásnak volt helye. A jogorvoslatok történetében először érvényesült az első fokon kiszabott büntetés súlyosításának (abszolút) tilalma.

A *jogerő utáni* jogorvoslatokat illetően: az 1791. évi forradalmi törvényhozás az *újrafelvételt* eltörölte, a nyomozó rendszerben elfajult gyakorlatának (visszaélések, tetszés szerinti kegyelmi aktus; *recour en grâce*) visszahatásaként, hangoztatva a jogerő mindennél erősebb tekintélyét.¹⁵ De már az 1793. évi forradalmi törvényhozás, majd az 1808. évi Code — szűk körben, csakis az elílt javára — új tény vagy új bizonyíték alapján megengedte a per újrafelvételét. A rendkívüli jogorvoslatok másik időtálló fajtáját, a *törvényesség érdekében használható jogorvoslatot*, amely eredetileg az 1791. évi törvényhozás alkotása, az 1808. évi

¹² Vö. a francia forradalmi, illetőleg a napoleoni eljárási jogalkotás (benne a jogorvoslatok) társadalmi összefüggéseire különösen: *Móra—Kocsis* i. m. 70., *Balogh* i. m. 75., *Angyal* i. m. I. 22., *Finkey* i. m. 31., *Bouzat—Pinatel* i. m. 732.; továbbá: *Nagy Lajos*: Fellebbezés büntetőperben. Budapest, 1960. 15., *Hajdú Lajos*: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Budapest, 1971. 141., 147. o.

¹³ Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1789. október 8—9-i Decrét-je — jelentős módosításokkal — még fenntartotta a 1670. évi *Ordonnance Criminelle*-t, de az 1791. szeptember 16—19-i Decrét hatályon kívül helyezte azt és az angol vádló eljárási alapulvételével az első francia rendszeres eljárási törvényt alkotta meg (*Decrét concernant la police de sûreté, la justice criminelle et l'établissement des jurés*), a jogorvoslati eljárásban rengeteg semmisségi okkal. A kevéssel később (IV. évi brumaire 3-án) alkotott *Code de la justice, de la police, des délits et des peines* számos kérdésben visszatért a régi francia nyomozó rendszerhez. Vö. részletesebben a francia forradalmi eljárási jogalkotásra és érintőleg a kasszációs fellebbviteli rendszer kialakulására a régebbi (*Hélie, Garraud, Garsonnet, Laborde, Vidal*) és újabb (*Donnedieu de Vabres, Bouzat—Pinatel*) francia szerzők átfogó művei mellett elsősorban: *Esmein* i. m. 389. s köv., 445., 478. o. és máshol is; a hazai szerzők közül: *Nagy L.* i. m. 17., *Móra—Kocsis* i. m. 70., *Balogh* i. m. 77., *Angyal* i. m. I. 23., II. 205., *Finkey* i. m. 32., 589., 593. o.

¹⁴ Az 1808. december 16-án kiadott és 1811. január 1-én hatályba lépett *Code d'instruction criminelle* az előkészítő eljárásban a nyomozó elvű, a bírói szakaszban a védelvű eljárást valósította meg (vegyes rendszer).

¹⁵ «L'autorité de la chose jugée est plus forte que la vérité même.»

Code véglegesítette. Először tette intézményessé a francia Code az eljárás előkészítő szakaszában igénybevehető jogorvoslatokat is. A vizsgálóbíró intézkedései ellen panasznak, határozatai ellen felfolyamodásnak volt helye az akkor szervezett vádtanácshoz.¹⁶

D) A jogorvoslati rendszer kialakulása a mai fejlett tőkés országokban

a) Franciaországban később, egészen napjainkig számos jogszabály módosította az eredeti kódexet, többek között a jogorvoslati szabályokat is. De még a legutóbbi és a legjelentősebb, formájában és szerkezetében már új, de tartalmában még mindig az 1808. évi kódex alapvető elveit tükröző, 1958. évi eljárási törvény is — a jogorvoslati fajtákat s az azokat elbíró felsőbb bíróságok szervezetét és eljárását illetően — alig hozott változást.¹⁷ Az *akkori Ausztria 1873. évi* — módosításokkal *ma is* hatályos — büntető eljárási törvénykönyve: rendes jogorvoslatként a fellebbezést, a semmisségi panaszt, rendkívüli jogorvoslatként a törvény megtartása iránti semmisségi panaszt és az újrafelvételt ismerte.¹⁸ *Németország 1877. évi* bírói kódexe: a felfolyamodást, fellebbezést, semmisségi panaszt (később: felülvizsgálati kérelmet) és rendkívüli perorvoslatként az újrafelvételt szabályozta. (Mindkét kódexben az esküdtbírók határozatai elleni egyszakos, egyéb ügyekben kétszakos jogorvoslat rendszeresítésével, továbbá általában a reformatio in peius tilalma elvének elfogadásával). Az *NSZK mai* eljárásjogában az eljárás egyes részeinek — más, kisebb jelentőségű korrekciók mellett — 1975. és 1978. évi módosítása sem érintette a jogorvoslati struktúra korábbi jellegét.¹⁹ A *többi korabeli* (XIX. századi) jelentősebb európai eljárási törvénykönyv közül — a jogorvoslati rendszert illetően is — a *francia mintát* követte: az olasz,²⁰ a spanyol, a belga, a holland, a román (1864.) és bizonyos fokig az orosz (1864.) kódex; a *német-osztrák jog* hatása alatt állt: a magyar (1896.), a szerb (1865.) kódex; a skandináv államok többségének eljárási joga az *angol vádelvű eljárás* — nem tiszta — változata.²¹

¹⁶ A francia Code egyes jogorvoslati vonatkozásaira 1.: Nagy L. i. m. 20., Angyal i. m. I. 24. II. 163., 205., 218., 222., Finkey i. m. 35., 525., 565., 589., 593., Esmein i. m. 595., továbbá az átfogó, francia munkák történeti része, többek között: Bouzat—Pinatel i. m. 732—734., 1167.; azonkívül: Roxin i. m. 407. o.

¹⁷ L. a jogorvoslati szabályoknak már az 1958. évi francia kódexen alapuló részletes elemzésére: Bouzat—Pinatel i. m. 1118—1178.; továbbá: Letourneur, M.: Franciaország legfelsőbb bíró szervei. A semmitőszék. Journal der internationalen Juristen-kommission. Genf, 1966. VII. kötet. 1—2. sz., Mayer, V.: Die Reform der Kassationshof in Frankreich. München, 1972., Larguier, J.: Droit pénal général et procédure pénale. 7. kiad. Paris, 1977. 178—187. o.

¹⁸ A megalkotása óta már számos esetben módosított és jelenleg is átalakítás alatt álló osztrák eljárási jognak alapvetően ma is ezeken a jogorvoslati formákon alapuló rendszerére l.: Roxin i. m. 409.; továbbá: Raeder, H.: System des österreichischen Strafverfahrensrechts. Innsbruck, 1951. 42—47. § (tankönyvalakban: 1976.), Grassberger, R.: Psychologie des Strafverfahrens. 2. kiad. Wien—New York, 1968. 344. o.

¹⁹ Vö. az újabb NSZK irodalomból a jogorvoslatokra a bírósági eljárásban: Roxin i. m. 299—341. o.; továbbá: Werner, G.: Rechtsbefehls-Entscheidungen. Bremen, 1970.; Gottwald, P.: Die Revisionsinstanz als Tatsacheninstanz. Berlin, 1975., Schulz, G. — Berke-Müller, P.: Strafprozessordnung. 6. kiad. Heidelberg-Hamburg. 1978. 463—490. o., Dahs, H.: Die Revision im Strafprozess. 2. kiad. München, 1980.

²⁰ A hatályos olasz (1930. évi, jelentősebben 1944., 1951., 1955., 1958., 1974., 1980-ban módosított) kódexen alapuló újabb munkák közül 1. a bírói jogorvoslatokra: Pisapia i. m. 427., 449., 458., 478.; továbbá: Grieco, A.: Codice di procedura penale. Roma, 1961. 1012. s. köv. o.

²¹ Általában a büntető eljárás és különösen a jogorvoslatok fejlődése szempontjából is csak a legfontosabb korabeli (a XIX. század folyamán kialakult vegyes rendszert követő) kódexekre utalva az előbbieken, azok közül több (első törvénykönyveik a szövegben évszámmal megjelölve) — a szovjet eljárási jog eredményeit is szem előtt tartva — a második világháború után mint *népi demokratikus*, majd mint *szocialista* eljárási jog fejlődött tovább (l. alább a szövegben 3. pont). Vö. az eljárási jogoknak többé-kevésbé a vegyes rendszeren alapuló és a jogorvoslati rendszert is megszilár-

A századforduló óta egészen a legutóbbi időkig a nyugati államokban az elmélet és a gyakorlat oldaláról egyaránt sürgették a jogorvoslati rendszer és eljárás *reformját, egyszerűsítését, gyorsítását*. A jogorvoslati eljárás bonyolultságának és lassúságának okát az — esküdtbíróági eljáráson kívüli — ügyek többfokú fellebbevteli rendszerében látták. Helytelenítették ténykérdésében a fellebbevteli reformatórius jogkort és hangoztatták az elsőfokú bíróságok szakmai megerősítésének szükségességét.²² A reformatörkérvések azonban nem tudtak a jogalkotásig eljutó eredményeket elérni, a burzsoá jogorvoslati jog és eljárás nehézkessége, hosszadalmassága jórészt napjainkban is fennáll.²³

b) *Angliában* az újkor első századaiban kialakult vádrendszernek a tulajdonképpeni jogorvoslatot nélkülöző sajátossága egészen a XIX. század második feléig (kisebb ügyek sommás eljárása), illetőleg a XX. század elejéig (esküdtbíróági ügyek) megmaradt. Addig viszont a kegyelem iránti folyamodások voltak elterjedve.²⁴ 1879. óta a *kisebb ügyek* sommás eljárásában már megvolt a fellebbezési lehetőség, avagy az ügyeket a legfelsőbb bíróság elé terjeszthették (hivatalból). 1907-ig az *esküdtbíróági* ügyekben csak *rendkívüli* perorvoslat állt rendelkezésre, azaz az ítélethozatal előtt: az ügynek a felső bíróság elé terjesztése; a meghozott ítélet után: kétség esetén az ügynek a felső bíróság elé vonása. Ezekben az esetekben jogorvoslattal csak a vádlott élhetett és a fellebbevteli eljárásban érvényesült a súlyosítási tilalom.

Az 1907. évi *Criminal Appeal Act* az esküdtbíróági ügyekben is megengedte *rendes* jogorvoslatként a fellebbezést, de csupán a bűnösséget megállapító ítélet ellen és csak a vádlott részéről. (Viszont ekkor ténykérdésben is, amely egyetlen ilyen szabályozás volt az esküdtbíróági eljárásban az akkori Európában).²⁵ Az első fokú bíróságok ítélkezése iránti bizalom, a költséges további eljárástól való idegenkedés s a bíróságok tekintélyének tisztellete miatt is Angliában általában alig éltek és élnek fellebbezési jogokkal a vádlottak.²⁶

dítő, általános koncepcióira az európai és részben más államokban a múlt században és a századfordulón: *Angyal* i. m. I. 23—25., *Finkey* i. m. 36—42. o.

²² A fellebbezést elutasító nézeteket vallottak az akkori neves processualisták közül: *Schwarze, Liszt, Dohna*, a hazaiak közül *Baumgarten, Vargha F., Wlassics*. Nálunk *Finkey* a tény- és jogkérdésre is kiterjedő, egyfokú semmisségi panaszt tartotta helyesnek. (Véleménye az 1911. évi Magyar Jogászyűlésen; *Finkey* i. m. 538. o.). Később *Mendelényi* is erőteljesen érvelt a ténykérdést is felölelő fellebbezés eltörlése mellett, feltételül szabván az első fokú ítélkezés színvonalát biztosító körülmények megteremtését. (*Auer György—Mendelényi László: A bűnvádi eljárási jog. I—VI. Budapest, 1930—1934. I. 10—14. o.*)

²³ *V. Bayer* zürichi professzor a fellebbevteli eljárás korszerűsítéséről írt újabb monográfiájában (*Bayer* i. m. 115. o.) a legszármottevőbb nyugati (francia, német) rendszerek régebbi és újabb megoldásainak kritikai áttekintése után — valamint a szovjet és a jugoszláv jog alapvető elveivel való összevetés eredményeként — arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a jövő fellebbevteli rendszere: az egyszerűsített és egyfokú fellebbevtel. Megoldásra vár szerinte az, hogy a jogorvoslat a tény- és a jogkérdésre egyaránt kiterjedjen-e és ha igen, annak tárgya lehet-e a ténykérdés közvetlenül, is avagy csak közvetve, az eljárási szabályok alkalmazásának sérelmezésén keresztül.

²⁴ Mintegy pótlásául a — maig is — hiányzó perújításunk, a kegyelmi ügyek elintézése során a király nevében eljáró államtitkár (Home Secretary) lényegében jogorvoslati jellegű eljárást folytatott (tanúkat, szakértőket hallgatott meg, okiratokat szerzett be stb.) és szabadon határozhatott a vádlott falmantéséről vagy büntetésének enyhítéséről (*Finkey* i. m. 524—525. o.).

²⁵ A fellebbevteli jog tartalma és az eljárás igen bonyolultan volt szabályozva: tisztán jogkérdésben korlátlan fellebbezés; bizonyos ténybeli vagy jogi kérdésekben csak a másodfokú bíróság engedélyéhez kötött fellebbezés; ugyanilyen engedéllyel fellebbezés a büntetés kiszabás miatt. De ezekben az esetekben a fellebbezési bíróság érdemben is dönthetett (nemcsak megsemmisíthette az ítéletet új eljárás elrendelésével), sőt bizonyos feltételek esetén a reformatio in peius tilalma sem érvényesült. Mindezekre figyelemmel *Finkey* (i. m. 537.) nem alap nélkül állapította meg, hogy „az angol fellebbezési törvény is élénk bizonyossága annak, mily kevés érzékük van az angoloknak a jogászai szabatoságá iránt”. L. még a jogorvoslatokra az angol jogfejlődésben: *Angyal* i. m. II. 163., *Palmer* i. m. 146. s. köv., 257. s. köv. o.; továbbá: *Mendelényi László: Az angol igazságszolgáltatás és a mi egyszerűsítési törekvéseink. Budapest, 1930.*

²⁶ Vö. *Bromberg, K.: Das Rechtsmittelwesen in England und Schottland. Leipzig, 1908. 38—48.*

A) A felsőbbírószervezet és eljárás a XVIII—XIX. század fordulójáig

A büntető jogorvoslatok hazai fejlődésének története a külföldi jogrendszerekénél is szorosabban függ össze a bírósági szervezet fejlődésével. Amellett az igazságszolgáltatási szervezetre, a büntető eljárásra s a jogorvoslatok kialakulására is legalább annyira hatottak az alkotmányjogi, közjogi, társadalmi-politikai változások, törekvések, mint a korabeli külföldi jogalkotások. Különösen érvényes ez a XVIII—XIX. század fordulójáig tartó történeti fejlődésre.

a) Államalapításunkat követően²⁷ a vezérek törzsszervezeti alkotmánya szerint a nemzet nevében eljáró, kirendelt bírák (gyulák) által gyakorolt bíraskodás során hozott döntések másodfokú elbírálásra a nemzetgyűlés elé kerültek. Később a királyok nevében ítélkező bírói fórumoknak (nádor, országbíró, ítélőmester stb.), majd a vármegyei törvényszékeknek a *nemesek* ügyében hozott döntéseit a király bírálta felül. A nem nemesek (várjobbágyok, más alsórendűek stb.) ügyeiben a vármegyei szervek (várispán stb.) által hozott határozatok jogorvoslattal támadhatók nem voltak. Csak a XIII—XIV. században alakult ki az a gyakorlat, hogy a földesúri bíraskodás szerve, az úriszék döntéseit a *jobbágyok* megfellebbezhették a vármegyei törvényszékhez (sedria).

A későbbiekben egyes világi bűncselekmények (uzsora, hamis eskü stb.) miatt az *egyházi szervezetben* működő püspöki szentszék által hozott ítéletek ellen az érseki szentszékhez, innen pedig az apostoli szentszékhez (a római kúriához) lehetett fellebbezni.²⁸ Ismert volt már a *per újrafelvétele* új bizonyíték alapján (novum iudicium) a vádlott terhére és javára is, bár túlnyomórészt csak királyi engedéllyel (cum gratia).²⁹

b) Az 1526. utáni időkben szervezeti formákat kaptak a bíróságok, köztük a jogorvoslati fórumok, a felsőbbírószervezetek. A *hétszemélyes tábla*, amely a főnemesség világi és egyházi országos rangú személyiségeiből állott, kizárólag fellebbezési fórum volt a királyi tábla által kivételesen első fokon elbíralt, kiemelkedő fontosságú büntető ügyekben (hűtlenség, felségsértés). A — rangban a hétszemélyes tábla tagjai után következő személyiségekből álló — *királyi tábla* vegyes folyamodású bíróság volt; másodfokon ítélkezett azokban az ügyekben, amelyeket a nemesség bíróságai, a vármegyei törvényszékek bíráltak az első fokon.³⁰ A *városi törvényszékek* voltak a jobbágyok fellebbezési fórumai az utóbbiaknak a földesúr tisztje, vagy az úriszék által első fokon elintézt ügyeiben. Ugyanakkor az *úriszék* másodfokon járt a falusi bíró által a jobbágyok kisebb jelentőségű ügyeiben első fokon hozott határozatok elleni fellebbezés alapján.

(Idézi *Finkey* i. m. 525. o.). Lényegében ugyanezt állapítja meg az angoloknak a jogorvoslatoktól való tartózkodása okairól nálunk *Mendelényi*. Ugyanő statisztikát is közöl az 1907. utáni évek angol jogorvoslati gyakorlatáról. Eszerint pl. 1923-ban az angol békebírák által elítélt mintegy 500 000 személyből csupán 400-an (0,8%) éltek jogorvoslattal, az esküdtbírószékek által elítélt 6541 személy közül pedig csak 373 kért engedélyt a fellebbezésre, 92 kapta azt meg és ebből 48-nak a fellebbezése járt eredménnyel. (*Auer-Mendelényi* i. m. I. 10. o.)

²⁷ E korszak (Árpád-házi és vegyesházi királyok uralkodása) büntető igazságszolgáltatására és kezdetleges jogorvoslati formáira forrás többek között: *Balogh* i. m. 37—41., 85—90., *Angyal* i. m. I. 25—28., *Finkey* i. m. 45—49. o.; továbbá: *Csizmádia Andor* (szerk.): Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1981. 70., 132—138. o., *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. Budapest, 1899., *Timon Ákos*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. 6. kiad. Budapest, 1919. 496. o.

²⁸ *Csizmádia* i. m. 137. o.

²⁹ Az újrafelvételről általános jelleggel, de csak a nemesek elleni eljárásban már az 1514. évi (1517-ben kinyomtatott) Hármaskönyv rendelkezett (II. rész 75. cikk). Vö. *Angyal* i. m. II. 222. o.

³⁰ Ezeknek az ítélőtábláknak a szervezeti alapjait jóval korábbi törvények rakták le, majd azokat átfogóan szabályozta III. Károly alatt az 1723. évi XXIV. és XXV. tv.

Ebben a korban az igénybevehető jogorvoslatok (a jogorvoslati jog tartalma és a jogorvoslati eljárás módozatai) messzemenően tükrözték — miképp az egész eljárás is — a rendi különbségeket, az osztálytagozódást. A *nemesek* ügyeiben és a *nem nemesek nagyobb jelentőségű* ügyeiben folytatott, lényegében vádelvű és *írásbeli* eljárásban hozott ítéletek ellen a nemeseket kétfokú és tartalmában korlátlan jogorvoslati jog illette meg: először a királyi táblához, majd innen a hétszemélyes táblához fellebbezhettek. A nem nemesek — általában csak a XVIII. században biztosított — jogorvoslati jogukat ebben az eljárásban csupán a halálbüntetést, vagy legkevesebb három évi börtönt, illetőleg bot- vagy korbácsütést kiszabó első fokú ítélet ellenében gyakorolhatták. A halálbüntetést helybenhagyó királyi táblai ítélet ellen azonban a hétszemélyes táblához is fellebbezhettek.³¹

A *nem nemesek* (túlnyomórészt a jobbágyok) *szóbeli*, lényegében nyomozóelvű, ún. *sommás* eljárással elbírált *kisebb jelentőségű* ügyeiben az ítélet ellen fellebbezésnek helye nem volt. Ugyancsak nem létezett semmiféle jogorvoslat a rendkívüli kül- vagy belpolitikai időszakokban (parasztmozgalmak stb.) elkövetett lázítás, gyújtogatás, rablóbandák garázdálkodása, emberölés, útonállás miatt szóbeli, *gyorsított* (statáriális) eljárásban kiszabott halálos ítélet ellen.

B) A jogorvoslatok a reformkor és az abszolutizmus korának eljárásában

Büntető igazságszolgáltatásunknak a felsőbbíróságok szervezetében és jogorvoslati eljárásában is tükröződő feudális jellege (kötött bizonyítás, írásteliség, osztálytagozódás szerinti jogorvoslati jog stb.) a XIX. század derekáig, vagyis már az európai büntető eljárási jogok megújulásának korában is fennmaradt. Mindezt az utóbbi korszak joggyakorlata is tolerálta³² és a korabeli tudományos jellegű munkák is elfogadták (mint a politikai-társadalmi rend szükségyszerű jogi vetületét: ténylegességét).³³ Mégis egy-egy időszakban hangot kaptak olyan függetlenebb *szakmai és politikai követelések*, amelyek a törvényhozás küszöbéig is eljutottak, s amelyek sürgették a széttagolt, bonyolult igazságügyi szervezet, a haladó korszakmódtól teljesen lemaradt jogi állapotok felszámolását és a jogegyenlőségen alapuló igazságszolgáltatást, benne a védelmi, s köztük a jogorvoslati jogok egységes szabályozását átfogó törvényben.

a) E kodifikációs kísérletek közül egy jóval korábbi, a felvilágosodáskori 1795. évi, majd főleg a reformkori 1843—44. évi *javaslatok* emelhetők ki. Az előbbinek számos előremutató megoldása között (vádelv, szabad védelem, kínvallatás eltörlése, nemes és nem nemesek törvény előtti egyenlősége stb.) még nem szerepelt a felsőbbírósági szervezet és a jogorvoslati eljárás megreformálása.³⁴ (A Beccaria, Filangieri tanaira épülő tervezet sokak szerint megalkuvó is volt).³⁵ Az utóbbi azonban, pontosabban az ún. kisebbségi vélemény alapján *Szemere Bertalan* által készített 1844. évi javaslat — tovább lépve az eljárás számos más fontos alapkérdésében is — már esküdtzéket tervezett, határozatai ellen *egyfokú*, csakis az eljárási szabálysértésekre kiterjedő jogorvoslattal a semmitő (*kasszációs*) jogkörrel rendelkező, ugyancsak felállítani javasolt Főigazító Székhez. De még a kevésbé radikális 1843. évi javaslat is a *jogorvoslatokra* egyenlően jogosítottak széles körének bizto-

³¹ *Csizmadia* i. m. 286. o.

³² *Csizmadia* i. m. 222. o.

³³ *Szlemenics Pál*: Fenyítő törvénytörvényi magyar törvény. Buda, 1836. 215. o.

³⁴ *Hajdú* i. m. 269—271., 438. o.

³⁵ *Király Tibor*: Büntetőítélet a jog határán. Budapest, 1972. 24. o.

sította (első fokon a királyi tábla által intézett ügyekben) az egyfokú, illetőleg (első fokon a vármegyei törvényszékek elé tartozó ügyekben) a kétfokú fellebbevitelt.³⁶

b) Az 1848—49. évi forradalmi törvényhozás,³⁷ az úriszék eltörlése és egyes kisebb jelentőségű igazságügyi reformok mellett, nem valósította ugyan meg az egész büntető eljárást, így a jogorvoslatok gyökeres reformját,³⁸ de éppen a jogorvoslati eljárást érintően — a feudális hétszemélyes tábla és királyi tábla helyett — az összetételében is demokratickussá tett *hétszemélyes* főtörvényszéket és az *országos* főtörvényszéket állította fel. Általánossá lett továbbá a tárgyalások nyilvánossága, így a fellebbeviteli tárgyalásoké is. A jogorvoslatokat elbíráló szervek hierarchiájában utolsó fórum, a hétszemélyes főtörvényszék ítélete ellen a kormányzóelnök vezetése alatt álló *kegyelmi szék*hez lehetett folyamodni az ítélet végrehajtásának felfüggesztése iránt. (Kegyelmi jog-szerű, de a jogorvoslat ismérveit is magán viselő intézmény). A szabadságharc rendkívüli viszonyai közepette 1849-ben szervezett, kizárólag a hazaárulás bűncselekménye miatt ítélkező kivételes bíróság, a *vészertörvényszék* ítélete ellen a fellebbezés ki volt zárva.

c) Az *abszolútizmus* alatt,³⁹ előbb a császári rendeletek, majd 1854-től a nálunk is ténylegesen alkalmazott 1853. évi osztrák eljárási törvény szabályozásának megfelelően, a legmagasabb szintű bíróság — a hétszemélyes tábla helyett — a kizárólag fellebbeviteli hatáskörű bécsi ítélőszék volt. Ehhez volt fellebbezésnek helye a hazánk területén szervezett hat főtörvényszéknek, majd a később felállított országos főtörvényszéknek — a vármegyei törvényszékek mint elsőfokú bíróságok ide fellebbezett ügyeiben — másodfokon hozott ítéletei ellen. A vármegyei törvényszékeknek volt első fokú hatáskörük is; innen lehetett a főtörvényszékhez fellebbezni. Az eljárás a felsőbbbíróságok előtt kizárólag az iratok alapján folyt.

d) Az 1861-ben⁴⁰ tartott *Országbírói Értekezlet* által kiadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályzat helyreállította az 1848 előtti bírósági szervezetet, de a felsőbbbíróságokat kiegészítette további négy — vegyes folyamodású — vidéki kerületi táblával. Az eljárás annyiban módosult, hogy egységesen sommás, szóbeli lett (csak a legsúlyosabb ügyekben maradt írásbeli), azzal a további lényeges változással, hogy ezentúl az eljárás rendje, ideértve a jogorvoslatok használatát is, nemesekre és nem nemesekre nézve ugyanaz, megfelelően a jogyenlőség elvének.

³⁶ *Angyal* i. m. I. 31., *Finkey* i. m. 55. o.; továbbá: *Fayer László*: A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonala. 3. kiad. Budapest, 1899. 18., 284—338. o. E javaslatokban magas szakmai színvonalon megfogalmazott gondolatok elsősorban *Szalay László*, azután a reformkor többi nagy jogász egyénisége tudományos és publicisztikai tevékenységének termékei. A javaslatok nem váltak ugyan törvénnyé, de testet ölthettek legalább az 1848. évi XVIII. törvénybe foglalt sajtó-kódex alapján kiadott, majd az 1867. évben kibocsátott sajtó eljárási rendeletekben, amelyek bevezették az ítélő esküdtiszteket; továbbá, jóval később, általános jelleggel, az esküdtbíróiságról szóló 1897. évi XXXIII. törvényben. (Egyfokú fellebbevitel — semmisségi panasz — a ténykérdés támadásának lehetősége nélkül).

³⁷ L. erre felsőbbbírósági szervezeti és jogorvoslati összefüggésekben is: *Sarlós Béla*: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Budapest, 1959. 55., 72., 79., 258., 268. o.

³⁸ Pl. jó ideig megmaradt jelentős a különbség nemes és nem nemes fellebbezési joga között; ez csak Vukovics Sebő igazságügyminiszter 1849. június 21-én kiadott rendeletével szűnt meg. Vö. *Sarlós* i. m. 256. o.

³⁹ L. az abszolútizmus felsőbbbírósági szervezeti és jogorvoslati állapotára: *Csizmadia* i. m. 324., *Balogh* i. m. 96., *Angyal* i. m. I. 27., *Finkey* i. m. 37., 47., 52. o.

⁴⁰ Az abszolútizmus utáni jogi rendezés szervezeti és jogorvoslati vonatkozásaira 1.: *Csizmadia* i. m. 328., *Balogh* i. m. 97., *Angyal* i. m. I. 27., *Finkey* i. m. 47., 52. o.

C) A jogorvoslatok a kiegyezés utáni kodifikációs tervezetekben

A XIX. század második felében a hazai büntető eljárási jog és gyakorlat helyzete igen tarka képet mutatott, főleg az 1848—49 előtti és utáni jogi rendezés részlegessége, vegyes jellege következtében; mindez vonatkozott a jogorvoslati joganyagra is. Kodifikációs munkálatok, tervezetek, javaslatok évtizedei következtek az egységes magyar büntető eljárási kódex létrehozása érdekében. Előtérbe kerültek a modern büntető eljárás alapelvei, amelyek elsősorban a francia törvényhozásban öltöttek testet, s már a magyar reformkor nagy jogász és politikus államférfiai követeléseinek is a középpontjában állottak (vadeljárás, szóbeliség, közvetlenség, szabad bizonyítás, esküdtbíráskodás, egységes jogorvoslati rendszer).⁴¹

A kodifikációs kezdeményezések évei voltak: 1872, 1882, 1886, 1888, 1892. Közülük a joggyakorlatra kifejtett hatás szempontjából az 1872. évi általában és a jogorvoslatokat illetően külön is igen jelentős volt. Ez a *Csemegi Károly* által készített ideiglenes eljárási szabályzat (fedőlapjáról: „*Sárga könyv*”) az ugyanekkor (1871) kialakított új állami bíróságok és ügyészségek (s részben a korábbi szervezet szerint működő felsőbbbíróságok) gyakorlatának irányítója lett egészen 1900. január 1-ig, az első egységes eljárási kódex (1896. évi XXXIII. tv.) életbelépéséig. Ugyanerre az időszakra többé-kevésbé egységesültek, nemesek és nem nemesek részére egyaránt, a jogorvoslati jog szabályai is: *kétfokú* fellebbevitel tény- és jogkérdésben. Sajtóügyekben: esküdtbíráskodás, *egyfokú* fellebbevitellel (csak jogkérdésben: semmisségi panasz). A fellebbeviteli eljárás tisztán írásbeli maradt továbbra is.

A későbbi kódextervezetek közül az 1882. és 1886. évi (Csemegi további munkái) a jogorvoslati rendszer egységesítésére törekedett (fellebbezés ténykérdésben, semmisségi panasz jogkérdésben). Az egyébként magas szakmai színvonalú indokolással ellátott 1888. évi tervezet a jogorvoslatok kérdését már alig érintette.

D) Az 1896. évi XXXIII. törvény jogorvoslati rendszere és későbbi módosításai

A korábbiak anyagát is hasznosító 1892. évi tervezetre várt a feladat, hogy minden megoldatlan kérdést tisztázzon, ezek között kiemelten az esküdtbíráskodást, azután a jogorvoslati rendszer reformját. Ezt — akkori kiváló elméleti és gyakorlati szakemberek bevonásával — a különböző bizottságok végre is hajtották⁴² és munkájuk eredménye: az 1896. évi, *első egységes magyar büntető perrendtartás* (Bp) lett. Ez a törvény a korabeli külföldi, főleg

⁴¹ Az 1867. utáni években a szervezeti, eljárási, kodifikációs helyzetre, jogorvoslati összefüggésekben is l.: *Csizmadia* i. m. 478., *Balogh* i. m. 96., 416., *Angyal* i. m. I. 27., 29., 31., *Finkey* i. m. 47., 53., 58., 530. o.

⁴² A Bp előkészítő munkálatai során kiemelt helyet kapott a jogorvoslatok szabályozása, egyszerűsítése. Az utolsó, az 1892. évi tervezet megvitatására Szilágyi Dezső igazságügyminiszter hat tagú tanácskozmányt (Battlay Imre, Chorin Ferenc, Daruváry Alajos, Kozma Sándor, Székely Ferenc, Wlassics Gyula) hívott össze, amely — a szaklapokban akkor közzétett megállapítások szerint — különös részletességgel tárgyalta a jogorvoslatról szóló fejezetet. Ezt követően már a törvényjavaslat végleges szövegét újabb hat tagú bizottság készítette el, amelynek tagjai sorába az előzőben szerepelt Daruváry Alajos, Kozma Sándor és Székely Ferenc helyett Balogh Jenő, Schedius Lajos és Vargha Ferenc kerültek. E bizottság a javaslat egyes — elsősorban ismét a jogorvoslatokra vonatkozó — részeit öt ízben is tárgyalta, Szilágyi Dezső személyes közreműködésével. A javaslatot más szakemberek is véleményezték, majd Balogh Jenő, Battlay Imre, Schedius Lajos és Vargha Ferenc véglegesítették annak részletes indokolását. A javaslatot Erdélyi Sándor igazságügyminiszter 1895. májusában terjesztette a képviselőház elé, amelynek igazságügyi bizottsága (elnök: Teleszky István, előadó: Chorin Ferenc) — egyéb módosítások mellett — mellőzte a jogorvoslatok megszorításával kapcsolatos rendelkezéseket. A javaslatból 1896. december 4-én lett törvény. Vö. mindezekre: *Balogh* i. m. 419. o.

a francia és a német jogterület kódexeinek erős hatása alatt, az eljárás ún. *vegyes* rendszerét tartalmazza, mégis jónéhány eltérő vonással.⁴³

a) A Bp alapelveinek (vádely, szóbeliség, közvetlenség, tárgyalás nyilvánossága, szabad bizonyítás stb.) is megfelelő kétfokú jogorvoslati rendszerben *rendes jogorvoslatok*: *fellebbezés* a járásbíró első fokú ítélete ellen a törvényszékhez, a törvényszék első fokú ítélete ellen a táblához; *semmisségi panasz* a törvényszék és a tábla másodfokú ítélete ellen a Kúriához. Az esküdtbíró (1897. évi XXXIII. tv.) ítélete ellen csak egyfokú fellebbvitelnek (semmisségi panasz) volt helye a Kúriához. A fellebbezés kiterjedhetett a tény- és a jogkérdésre; semmisségi panasz csak jogkérdésben volt helye, éspedig túlnyomórészt csak eljárási szabálysértés okából. Mind a fellebbezésnek, mind a semmisségi panasznak az alapjául a törvényben taxative felsorolt, részben hivatalból, részben kérelemre figyelembe vehető ún. *semmisségi okok* szolgáltak. Érvényesült a súlyosítási tilalom. A fellebbezés korlátja volt: a járásbírótól a törvényszékhez fellebbezni nem lehetett a büntetés kérdésében olyan ítélet ellen, amely 50 koronát (később pengőt) meg nem haladó összegű pénzbüntetést tartalmazott [Bp 547. § (3) bek.]. Végzések ellen egyfokú felfolyamodásnak volt helye. A *fellebbviteli eljárás* szóbeli volt, nagyrészt a közvetlenség elvének megvalósításával; a táblán: fellebbezési főtárgyalás bizonyításfelvételi lehetőséggel, a Kúrián (új intézményként): tárgyalás.

Rendkívüli jogorvoslatok: újrafelvétel, valamint a jogegység érdekében használható jogorvoslat. Általánossá lettek a határozatok kijavítása, igazolás, mint sajátos jogorvoslatok. A nyomozás (vizsgálat) során a vizsgálóbíró intézkedései ellen panasznak, előterjesztésnek, végzései ellen rendes jogorvoslatnak (felfolyamodásnak) volt helye a vádtanácsához. A vádirat ellen, bizonyos körben, kifogást lehetett tenni, amelyet a vádtanács bírált el.

b) Igen hamar sor került a Bp-nek éppen a jogorvoslatokra vonatkozó szabályai *továbbfejlesztésére*,⁴⁴ nem utolsó sorban a századelőn megélnékvült irodalmi viták hatására. Az esküdtbírósról és a *semmisségi panaszra* vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 1914. évi XIII. törvény lényege: semmisségi panasszal a sértett is élhet; bővült a hivatalból figyelembevehető semmisségi okok köre; a semmisségi panasz folytán eljáró bíróság anyagi

⁴³ Az 1896. évi Bp jogorvoslati rendszerét (alapvetően a bírósági szakban igénybevehető rendes és rendkívüli perorvoslatokat) a korabeli és a későbbi hazai irodalom részletesen elemezte és értelmezte. A tankönyvekben, kommentárokból és egyéb átfogó munkákban található más fejtegetéseken kívül i. különösen a Bp-ben megvalósult jogorvoslati reformokra: *Finkey* i. m. 530. o.; ugyanő kiemeli (539. o.) a „hivatalból való fellebbezés” eltörlésének jelentőségét. (Korábban főbenjáró ügyekben kellett az iratokat a felsőbbbírókhoz felterjeszteni jogorvoslat hiányában is.) L. továbbá a tanulmányok közül (nem említve az esküdtbírókkal kapcsolatosakat): *Baumgarten Izidor*: Fellebbvitel ténykérdésében. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1899. 141. sz., u. ő.: Tény- és jogkérdés (Wlassics Gyula-mlékkönyv). Budapest, 1912., *Finkey Ferenc*: Tény- és jogkérdés a Curia előtt. Büntetőjog Tára XLIII. 113., XLVIII. 82., *Székelly Aladár*: Perorvoslat a jogegység érdekében. Budapest, 1903., *Szűts Miklós*: A tény- és jogkérdés határai körül (Jogtudományi Közlöny-mlékkönyv). Budapest, 1915., *Vargha Ferenc*: A bünvádi perrendtartás perorvoslati rendszere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1900. XIX. köt. 9. füz., u. ő.: A semmisségi panasz. Büntetőjog Tára 1904. 4–6. sz., u. ő.: Ténymegállapítások az ítéletábrán és a Curia. Jogtudományi Közlöny 1916. évf., *Vámbéry Rusztem*: Az újrafelvétel a bünvádi eljárásban. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1900. XX. köt. 2. füz.

⁴⁴ Az irodalomban különösen a ténykérdésben való fellebbezés és a semmisségi panasz folytán hozható érdemi határozat kérdése volt vitatott. L. *Finkey* i. m. 530., 538., 566. o., valamint a tanulmányok közül: *Baumgarten* i. m. 1912., *Vargha* i. m. 1904.; továbbá: *Heil Fausztin*: Adalék a tény- és jogkérdéshez. Jogtudományi Közlöny 1908. évi 1. sz., *Degré Miklós*: Semmisségi panasz végzések ellen. Jogtudományi Közlöny 1912. 448. o., *Lukáts Adolf*: A cassationális eljárás a szakbírói és esküdtbírói ügyekben. (Farkas Lajos-mlékkönyv). Kolozsvár, 1914. A Bp idevágó első, kisebb jelentőségű módosítása volt az 1907. évi XVIII. tv.; e szerint a törvényszék másodfokon hozott határozata ellen a semmisségi panaszt nem a Kúria, hanem a tábla bírálja el. (Cél: a Kúria tehermentesítése). Maradt tehát a Kúriánál az esküdszék ítélete, továbbá a tábla másodfokú ítélete ellen használható semmisségi panasz.

jogi kérdésében (bűnösség, minősítés, büntetés enyhítése) bizonyos körben érdemben is dönthet; hivatalból való megsemmisítési lehetőség van (e miatt jogorvoslattal élni nem lehet) akkor, ha az elsőfokú ítéletet hozó esküdtszék az ügy lényegében tévedett (akár a vádlott javára, akár terhére).

Előremutatónak lehet tekinteni az erősödő kriminológiai mozgalmak, bűnmegelőzési törekvések hatására megalkotott 1913. évi VII. törvény eljárási részének a *fiatalkorúak ügyeiben* használható *jogorvoslatokról* szóló rendelkezéseit (32—43. §). Így különösen: a fellebbezésre jogosítottak körének bővítése (törvényes képviselő, szülő, házastárs); kiterjesztés a jog tartalmát illetően is (tény- és jogkérdés támadási lehetősége egyaránt, semmisségi panasszal és fellebbezéssel is); a fiatalkorúak fellebbviteli bíróságainak kijelölése és az eljárás lefolytatásának sajátos módozatai; a *reformatio in peius* tilalma; a fiatalkorú elítélt terhére szóló újrafelvétel korlátozása (ez csak a felmentett, vagy az olyan vádlott terhére volt lehetséges, aki ellen az eljárást megszüntették).⁴⁵

E) A jogorvoslatok a forradalmi jogalkotásokban (1918—19)

Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom, majd az 1919. évi Tanácsköztársaság rövid időszakaiban is előtérbe kerültek a jogrendszer, így a büntető igazságszolgáltatás, ezen belül a bírói szervezet, eljárás és a jogorvoslatok strukturális átalakításának kérdései. A *polgári demokratikus forradalom* alatt az 1918. évi III. néptörvény — hatályba ugyan nem lépett — rendelkezései értelmében folytatható egyszerűsített büntető eljárásban: esküdt-bíróság helyett a törvényszék öttagú tanácsa járt volna el, határozata ellen *egyfokú* jogorvoslattal (*semmisségi panasz*) a Kúriához.⁴⁶

A *Tanácsköztársaság* alatt megvalósított gyökeres igazságügyi szervezeti és eljárási reform értelmében működő forradalmi törvényszékek ítéletei ellen nem volt helye jogorvoslatnak. A kormányzótanács később olyan rendeletet hozott — amely azonban hatályba nem lépett —, hogy a forradalmi törvényszékek ítéleteit *egyfokú* jogorvoslattal (*panasszal*) lehet megtámadni az országos forradalmi törvényszékhez, amelynek kasszatórius jogköre volt. Hasonló — de már életbe is léptetett — szabályozás volt a katonai forradalmi törvényszékek ítéleteivel kapcsolatban. A *per újrafelvételének* új bizonyítékok alapján, de csak az elítélt javára volt helye.⁴⁷

F) Jogorvoslati reformok az ellenforradalmi korszakban

Az ellenforradalmi korszakban (1919—1945.) jónéhány novelláris jogalkotás érintette a *jogorvoslatokat* is. Ezek azonban a Bp egész rendszerében és a viszonylagosan fejlett jogorvoslati rendszerben is inkább visszafelé, a garanciális elvek csorbitása irányában, mint

⁴⁵ Mindezeket és a felnőttkorúak elleni jogorvoslatokhoz képest az eltéréseket megvilágítja: *Auer—Mendelényi* i. m. VI. 194—202. o.

⁴⁶ Vö. a szervezetre és a jogorvoslati eljárásra: *Csizmadia* i. m. 506., 515. o.; továbbá: *Schönwald Pál*: A magyarországi 1918—1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései. Budapest, 1969. 382. o.

⁴⁷ Vö. a Tanácsköztársaság bírósági szervezetére és jogorvoslati eljárására: *Csizmadia* i. m. 537., 555. o.; továbbá: *Sarlós Béla*: A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei. Budapest, 1961. 18., 23., 28., 61., u. ő.: A Tanácsköztársaság jogrendszerének kialakulása. Budapest, 1969. 297., 311. o. (kevés jogorvoslati összefüggéssel).

előre tett lépéseknek tekinthetők és így értékelték ezt már a korabeli irodalom egyes megnyilatkozásai is.⁴⁸

Korlátozták a másodfokú ítélet ellen igénybevehető *semmisségi panaszt*: egyesbírói eljárásban ilyen jogorvoslatnak csak a bűnösség vagy a büntethetőséget kizáró ok kérdésében volt helye; semmisségi panasszal egyáltalán nem lehetett élni akkor, ha a másodfokú határozat helybenhagyó, vagy a büntetést csupán enyhítő volt (1928. évi X. tv. 30. §.). *Járásbírói* eljárásban csak akkor volt semmisségi panasznak helye, ha a másodfokon eljárt törvényszék vétség miatt szabadságvesztést alkalmazott, de ekkor is kizárólag a bűnösség kérdésében (1930. évi XXXIV. tv. 122. §.). Továbbá: a semmisségi panaszt elbíró bírók részére biztosították — de nem jogorvoslat alapján, hanem csak a hivatalból teljesíthető — *tényállás-helyesbítési, kiegészítési* (reformatórius) jogkört (1928. évi X. tv. 33. §.); sőt uzsorabírói ügyekben *bizonyítás-kiegészítési* lehetőség is volt (kiküldött bíró útján).⁴⁹

A *csatlakozás* intézménye⁵⁰ egyrészt lényegében az ügyészi fellépés fokozásának eszköze lett, másrészt gyakorlati jelentősége sem volt (noha erre hivatkozással vezették be), mert a jogorvoslat visszavonásával a csatlakozás is hatályát veszítette. A korabeli irodalom minderre, továbbá arra is rámutatott, hogy a tanácsülési elintézés kiterjesztése — a tárgyalási elintézés, azaz a résztvevők felszólalási lehetőségének rovására — a fellebbviteli eljárásban: garanciális szempontból a vádlottra nagyon is aggályos „egyszerűsítés”, amely — mint a Kúria bírāja, *Mendelényi László* megjegyezte — inkább a „horror defensionis”, mint a favor defensionis elvét tükrözte.⁵¹

⁴⁸ Pl. *Mendelényi* rámutatott: a Bp 383. §-a 3. pontjának az 1928. évi X. tv. 28. §-ával megállapított — mindenfajta büntetékiszabási tévedés korrekciójára módot adó — új szövege „nem felel meg az anyagi semmisségi ok fogalmának”, mert azon „az anyagi törvény valamely határozott rendelkezésének megsértését értjük..., amely nem a bizonyítékok és a szóbeli tárgyaláson megállapított körülmények mérlegelésével valósul meg, hanem amely, mint jogkérdés, a felülvizsgáló bíró által ex actis is elbíráható” (*Auer—Mendelényi* i. m. I. 61. o.). Szerinte itt nem a törvényi rendelkezés címében szereplő „egyszerűsítésről, hanem a vádló perorvoslati jogának kiterjesztéséről van szó, arról, hogy a büntetés kiszabása körüli bírói tévedések most már a vádlott terhére is kiigazíthatók legyenek”. (Uo. 75. o.). Ilyen fajta „továbbfejlesztések”-nek tekinthetők az itt nem részletezhető későbbi szervezeti változtatások is (külön bíróságok, ötös tanács stb.), amelyeknek ugyancsak voltak az eljárásra és a jogorvoslatokra kihatásai. Ugyanakkor más irodalmi nézetek még a megmaradt súlyosítási tilalmat is elavult „jogi babonának”, „téves jelszónak”, „a francia jog túlhajtott liberalizmusa teremtményének” tartották; így *Finkey Ferenc*: Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban. Magyar Jogi Szemle 1927. 139., 182. o., u. ő: Büntető perorvoslati rendszerünk revíziójához. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1935. 10. sz.

⁴⁹ Ugyanakkor uzsorabírói ügyekben a fellebbezést teljesen, a semmisségi panaszt pedig eljárási szabálysértés okából kizárták. Vö. 5950/1920. M. E. sz. rend. 20. §, 6770/1925. M. E. sz. rend. 2. §

⁵⁰ A bírói eljárásban a jogorvoslattal nem élő később csatlakozhatott az ellenérdekűnek a jogorvoslatához; vö. az idevágó rendelkezésekre: 1928. évi X. tv. 29., 32. §, 1930. évi XXXIV. tv. 115—116. §.

⁵¹ *Auer—Mendelényi* i. m. I. 90. o. Említést érdemel a különleges államhatalmi jogosítványokról is rendelkező akkori honvédelmi (1939. évi II.) törvény felhatalmazása alapján kiadott 4810/1942. M. E. sz. rendeletnek a rendelkezése, amely szerint a büntető ügyekben kivételesen első fokon ítélkező Kúria, a koronaügyész indítványára, jogorvoslat kizárásával, végső fokon dönthetett. Vö. *Csizmadia* i. m. 632. o.

3. A SZOCIALISTA JOGFEJLŐDÉS

A) Hazai jog

a) Az ún. *népbírósi jogban*⁵² a jogorvoslatok szervezeti és eljárási szabályai (1945—47 évek) jelentősen eltértek a felszabadulás előtti joghelyzettől, azon bűncselekmények tekintetében (népellenes, háborús bűntettek), amelyek miatt a felelősségrevonás népbírósi hatáskörbe tartozott.⁵³ Az öttagú, többségében nem hivatásos bírókból álló elsőfokú népbírósi tanács fellebbezési fóruma a *Népbírósgok Országos Tanácsa* (NOT) volt, amely öttagú, hivatásos bírákból álló tanácsban ítélezett.

Az első fokú ítélet ellen a ténykérdésre is kiterjedő fellebbezésnek volt helye, de a vádlott részéről csak korlátozottan, akkor, ha a bíróság: halálbüntetést; teljes vagyonekobjást; állásvesztést; három évnél súlyosabb tartamú szabadságvesztést; 20 000 pengőt meghaladó összegű pénzbüntetést szabott ki. A védőt nem önálló, hanem csak a vádlott hozzájárulásával gyakorolható fellebbezési jog illette meg. A későbbi szabályozás szerint a vádlott a leg-súlyosabb, háborús bűncselekmények miatt hozott ítéletek ellen egyáltalán nem fellebbezhetett. De azután e korlátozások és maga a fellebbezés intézménye is megszűnt és egységes szabály lett: az első fokú ítélet ellen semmisségi panasznak volt helye a törvény lényeges rendelkezésének megsértése miatt (a ténykérdésre ez nem vonatkozott). Kérelemre nem, de hivatalból lehetőség volt a tényállás módosítására bizonyításvételrel vagy anélkül, ugyanakkor az ítélet megsemmisítésére is.⁵⁴

A későbbi jogfejlődés *átmeneti*, bár a maga korában fontos jogpolitikai szerepet is betöltő intézménye volt az *uzsorabírósi különtanács* (ún. munkásbírósg, egy hivatásos bíró elnökkel, négy nagyüzemi munkás taggal, 1947. évi XXIII. tv.), amelynek ítélete ellen fellebbezésnek nem, hanem csak rendkívüli jogorvoslatnak volt helye. Ezt követően legjelentősebb volt az *egyfokú fellebbeztelt* általánosan meghonosított 1949. évi XI. törvény. Ez a fellebbezési bíróságnak reformatórius jogkört adott a nyilvánvaló tényállási hibák orvoslására. Kizárt volt a fellebbezés 300 Ft pénzbüntetésnél nem súlyosabb és előzetes rehabilitáció alá esett büntetést kiszabó ítélet ellen.

b) A jelenleg hatályos — módosított és kiegészített — 1973. évi I. törvényben megvalósított jogorvoslati rendszer *előzményeinek* további főbb állomásai voltak: 1951. III. törvény, 1954. évi V. törvény, 1958. évi 16. sz. tvr., 1962. évi 8. sz. tvr. Lényegében — számos korrektívummal — a felülbírálat; a másodfokú vegyes döntési jogkör (kasszáció—reformáció); a reformatio in peius tilalma; a rendkívüli jogorvoslatok; a nyomozásban igénybe-

⁵² A népbírósi eljárásra a korabeli kisebb tanulmányokon és néhány nagyobb tanulmányon kívül (pl. *Berend György: A népbíráskodás. Acta Universitatis Szegediensis. Szeged, 1948., Kovács Kálmán: A magyarországi népbírósgok történetének egyes kérdései. Jogtörténeti tanulmányok I. Budapest, 1966.*) I. átfogóan, valamint felsőbírósi szervezeti és jogorvoslati összefüggésekben: *Lukács Tibor: A magyar népbírósi jog és a népbírósgok (1945—1950.). Budapest, 1979. 100., 115., 151., 282. s különösen: 292—305. o.*

⁵³ A népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E., 1440/1945. M. E., 5900/1945. M. E. és 6750/1945. M. E. sz. rendeleteket jogerőre emelő 1945. évi VII. tv. értelmében.

⁵⁴ Sajátos, hivatalból érvényesülő — rendkívüli — jogorvoslati eszköz is volt (de csak addig, amíg a vezető bíró nem vehetett részt az első fokú érdemi ítékezésben; később ugyanis ez a korlátozás megszűnt): a vezető bíró előterjesztéssel élhetett a NOT-hoz a törvény lényeges rendelkezésének megsértése miatt abban az esetben, amikor az ítélet ellen fellebbezési lehetőség nem volt. Az előterjesztés alapján a NOT akként járt el, mintha az fellebbezés lett volna.

vehető jogorvoslatok változatai jelezték a jogfejlődésnek néha kiterőkkel tarkított, alapvetően mégis a kiegyensúlyozottság felé megtett útját.⁵⁵

Az 1951. évi III. törvényben foglalt, első egységes szocialista magyar büntető eljárási kódex már csak csekély számban tartotta fenn az 1896. évi XXXIII. törvénynek az 1949. évi XI. törvény után még hatályban maradt rendelkezéseit; ugyanakkor az eljárási joganyagot rendszerbe foglalta s ez vonatkozott a jogorvoslati szabályokra is. Az öt tagból (három hivatóságos bíró, két népi ülnök) álló másodfokú bírósági tanácsnak ténykérdésben és anyagi jogkérdésben *reformatórius* jogköre volt; a tényállás nyilvánvaló hibáit az iratok alapján helyesbíthette, de bizonyítást is vehetett fel. Jogkérdésben a döntést a súlyosítási tilalom sem korlátozta; az anyagi igazság megvalósításának szempontja háttérbe szorította a favor defensionis elvét. Az eljárási szabálysértés orvoslásának módja: az ítélet hatályon kívül helyezése volt. Az ítélet elleni fellebbezés minden korlátozása megszűnt. A sértettet mint pótmagánvádlót illette meg a fellebbezés joga. Rendkívüli perorvoslatok: perújítás, valamint a legfőbb ügyész által benyújtható perorvoslat a törvényesség érdekében.

⁵⁵ L. e korszakban a jogorvoslatok fejlődését, értelmezési és egyéb kérdéseit érintő — főleg gyakorlati szakemberek részéről publikált — gazdag hazai irodalomból a jogorvoslati rendszerrel *Salamon Géza*: Kasszációs-revizíós fellebbviteli rendszer vagy az igazság? Magyar Jog 1956. évi 9. sz., *Zsámár György*: Hogyan oldható fel a kasszációs-revizíós fellebbezési rendszer merevsége? Magyar Jog 1957. évi 3. sz., *Rácz György*—*Vámos Miklós*: Büntető perorvoslati rendszerünk reformjához. Magyar Jog 1957. évi 9. sz., *Móra Mihály*: Szempontok büntető perorvoslati rendszerünk reformjához. Magyar Jog 1958. évi 1. sz., *Neményi Béla*: Büntető perorvoslati rendszerünk reformjához. Magyar Jog 1958. évi 1. sz.; a felülbírálatra: *Wiener A. Imre*: Az elkövető tudatára vonatkozó megállapítások felülbírálatra a másodfokú eljárásban. Magyar Jog 1964. évi 9. sz.; a részleges jogerőre: *Molnár László*: A részleges jogerő egyes kérdéseiről. Magyar Jog 1957. évi 5. sz., *Maróti László*: A büntető eljárásban érvényesülő részleges jogerőről. Magyar Jog 1963. évi 8. sz.; a tényálláshoz kötöttségre: *Horgosi György*: A tényálláshoz kötöttség elve a módosított büntető fellebbezési eljárásban. Magyar Jog 1958. évi 7. sz., *Neményi Béla*: Tényállás-változtatás a büntető fellebbviteli eljárásban. Jogtudományi Közlöny 1958. évi 7—8. sz., *Lázár Miklós*: A tényállás-kiegészítés (helyesbítés) köre és korlátai a büntető fellebbezési eljárásban. Magyar Jog 1959. évi 5. sz., *Molnár László*: A tényállás-kiegészítés kérdéséhez a büntető eljárásban. Magyar Jog 1959. évi 11. sz.; a súlyosítási tilalomra: *Jeszzenszky Ferenc*: A súlyosítási tilalom a fellebbezési eljárásban. Magyar Jog 1956. évi 2. sz., *Radó Zoltán*: Érvényesül-e a súlyosítási tilalom a hatáskör hiánya miatt elrendelt új eljárásban? Magyar Jog 1956. évi 2. sz., *Molnár László*: A reformatio in peius tilalmának érvényesülése. Magyar Jog 1956. évi 4. sz., *Neményi Béla*: A súlyosítási tilalom érvényesülésének vitás kérdései. Magyar Jog 1956. évi 6. sz.; a fellebbezési eljárás egyéb kérdéseire: *Jeszzenszky Ferenc*: Az első fokú büntető ítélet megváltoztatása a fellebbezési eljárásban. Magyar Jog 1955. 1. sz., *Radó Zoltán*: Megállapíthat-e másodfokú bíróság bűnösséget? Magyar Jog 1955. évi 6. sz., *Lengyel Zoltán*: Az első- és másodbíróságok viszonyának néhány kérdése. Magyar Jog 1956. évi 10. sz., *Baqi Dénes*: Mikor lényegesen enyhe vagy aránytalan súlyos a büntetés? Magyar Jog 1957. évi 9. sz., *Molnár László*: A fellebbezési eljárás egyes alapelvei a büntető eljárásról szóló törvényerejű rendeletben. Magyar Jog 1962. évi 8. sz., *Bócz Endre*—*Stauber József*: A fellebbezési óvás alapja, tartalma és a felülbírálat terjedelme. Jogtudományi Közlöny 1964. évi 10. sz. A jogorvoslati rendszert és eljárást érintő jogi szabályozás változásaira az elméleti irodalom művelői részéről is többen reagáltak; így: *Zöldi Miklós*: Hivatalból való intézkedések a büntető perorvoslati eljárásban. Állam és Jog 1953. évi 4. sz., *Nagy Lajos*: Az első fokú büntető ítélet megalapozatlansága. Jogtudományi Közlöny 1955. évi 10. sz., *Nagy Lajos*: Ténymegállapítások felülbírálat a büntetőperben. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője. Budapest, 1957., *Nagy Lajos*: A bizonyítékok mérlegelésének felülbírálat a büntetőperben. Jogtudományi Közlöny 1959. évi 2—3. sz., *Nagy Lajos*: A törvényességi óvás jellege és alapja büntető ügyekben. Jogtudományi Közlöny 1959. évi 9. sz. Kiemelkedő értékű monográfiája; *Nagy Lajos*: Fellebbezés a büntetőperben. Budapest, 1960. A fellebbviteli rendszer vitás kérdéseiben állást foglalt a *Móra Mihály*—*Kocsis Mihály*: A magyar büntető eljárási jog. Budapest, 1961. c. tankönyv (különösen: 404—417., 420—426., 438—459. o.). A korabeli átfogó munkák közül a rendszer és rendkívüli perorvoslatok egyes kérdéseit elméleti összefüggésekben is elemezte: *Molnár László* és munkaközössége: A büntető eljárás kommentárja. Budapest, 1957. (560—561., 585—592., 596—631., 635—644., 651—662., 665—668., 672—682. o.); továbbá később: *Jászai Dezső* (szerk.): A büntető eljárás kommentárja. I—II. Budapest, 1967. (1108—1118., 1155—1163., 1176—1184., 1199—1203., 1209—1213., 1235—1247. o. (szerző: *Molnár László*); 1268—1278., 1292—1296., 1299—1306., 1315—1326. o. (szerző: *Rácz György*).

A védelem jogai, a törvényesség fokozott biztosításának követelménye volt a vezérlő elve az 1951. évi kódex első novellájának, az *1954. évi V. törvénynek*. A jogorvoslati rendszer túlnyomó részében *kasszációssá* vált; ténykérdésben kizárt volt másodfokon még a csekély fokú reformáció is, csakis hatályon kívül helyezés volt lehetséges. A vádlott terhére szóló fellebbezés esetén sem lehetett a büntetést súlyosítani (abszolút tilalom), hanem e végett csak az ítélet hatályon kívül helyezésének volt helye. Egyébként azonban jogkérdésekben (minősítés, a büntetés túl súlyos volta) az első fokú ítéletet meg lehetett változtatni. A másodfokú felülbírálat nem szorítkozott a fellebbezési támadásokra, hanem — egyes kivételekkel — az egész első fokú ítélet és eljárás törvényességére és megalapozottságára kiterjedt (revízió elve). A másodfokú tanács, amely három hivatásos bíróból állt, tárgyaláson döntött, a korábbi tanácsülési elintézés megszűnt. A *rendkívüli perorvoslatokat* illetően: a perújítási kérelmet, nyilvánvaló alaptalansága esetén, az ügyész utasította el; viszont a Legfelsőbb Bíróság döntött a perújítás megengedhetősége kérdésében. Perorvoslatra a törvényesség érdekében (törvényességi óvás) a Legfelsőbb Bíróság elnöke is jogosult lett.

Az 1954. V. törvénynek a fellebbezési rendszert érintő gyökeres reformjaira igen élénken reagáltak az *elmélet és a gyakorlat* részéről egyaránt. A csaknem tiszta — a szocialista kódexek közül a szovjet és az akkori bolgár megoldáshoz közel álló — kasszációs rendszer elvi helyességét inkább csak a tudomány részéről ismerték el: az első fokú bíróság kiemelt szerepe; kötöttség a szóbeliség, közvetlenség alapján megállapított első fokú ítéleti tényálláshoz; abszolút súlyosítási tilalom stb. A gyakorlat a szabályozás merevségét bírálta: kisebb tényállási hibák miatt is — az eljárás elhúzóásával járó — hatályon kívül helyezés; súlyosítási lehetőség hiánya még a vádlott terhére bejelentett fellebbezés esetén is stb.

A jogalkotás lényegében a gyakorlat érveit fogadta el és ennek hatására keletkezett az *1958. évi 16. sz. tvr.*, amely mérsékelte a jogorvoslati rendszer kasszációs jellegét. A tényállás kisebb, nyilvánvaló hibái (felderítési, megállapítási hiányosságok, iratellenesség, helytelen ténybeli következtetés) tényállás-helyesbítéssel, kiegészítéssel közvetlenül kiküszöbölhetőek lettek (reformatórius jogkör), a súlyosabb tényállási hibák viszont csak hatályon kívül helyezéssel; bizonyításnak másodfokon nem volt helye. Bővült a reformatórius jogkör az anyagi jogi kérdésben is: a másodfokú bíróság a vádlott terhére szóló fellebbezés esetén súlyosíthatta a büntetést (relatív súlyosítási tilalom). A kasszációs és reformatórius elemek együttes jelenléte folytán tehát vegyes fellebbezési rendszer jött létre. A fellebbezés zárt ülésen való elintézésére bizonyos körben lehetőség nyílt.

A későbbi jogfejlődés, egészen a jelenig, túlnyomórészt a most ismertetett úton haladt, viszonylag csekély korrekciókkal. Az *1962. évi 8. sz. tvr-nek* egyebekben átfogó szabályai a jogorvoslati rendszert lényegesen nem érintették.⁵⁶ Elvi jelentőségűnek tekinthető módosítás volt: másodfokon lehetővé vált kiterjedelmű részbizonyítás felvétele. (Ezt a gyakorlat sok nehézséggel tudta csak alkalmazni). A fellebbezés tanácsülési elbírálási lehetősége bővült. A perújítás megengedhetősége kérdésében nem minden esetben, hanem csak akkor határozott a Legfelsőbb Bíróság, ha az alapügyben első fokon megyei bíróság járt el.

c) Ilyen előzmények után keletkezett az 1974. január 1-én hatálybalépett *1973. évi I. törvény*, a jelenleg is — kisebb módosításokkal — hatályos büntető eljárási törvénykönyvünk (Be). Ez a törvény a jogorvoslatokat érintő addigi szabályokat jónéhány vonatko-

⁵⁶ De új elnevezése — a korábbi „büntető perrendtartás” helyett „büntető eljárás” — jelentős elvi tartalmat jelez. Azt, hogy nemcsak a bírói eljárás, a per, hanem az azt megelőző és előkészítő (nyomozási, vádemelési) szakasz is a büntető eljárás szerves része, ugyanúgy mint a jogerő utáni eljárások, amelyeket az eljárási törvény szintén szabályoz. Ehhez képest az eljárás minden szakában funkcionálnak a jogorvoslatok is.

zásban érdemlegesen átalakította.⁵⁷ A többi eljárási alapelv között *kifejezetten* szabályozza a jogorvoslati jogosultságnak — egyébként a gyakorlatban már régtől fogva *ténylegesen* érvényesülő — eljárási alapelvét. *Szerkezetileg*: a rendes jogorvoslati (másodfokú) eljárás szabályainak élén helyezkednek el a fellebbezési rendszert meghatározó, elvi tartalmú szabályok: a fellebbezési jog; a felülbírálat; a másodfokú határozatok; kötöttség a tényálláshoz és a másodfokú bizonyítás; a súlyosítási tilalom. Első ízben alkot hazai jogunkban ez a kódex *differenciált* szabályokat a másodfokú eljárás lefolytatására (hasonlóan az eljárás egyéb szakaszaihoz): az alapformának számító büntetési eljárás mellett a vétségi eljárás egyszerűsített és az elintézés gyorsítását is szolgáló szabályait. A vétségi eljárásban a másodfokú bíróság reformatórius (főleg tényállás-változtatási) jogköre lényegesen szélesebb. Végül: a nyilvánvalóan alaptalan *perújítási* kérelem elutasítása sem az ügyész, hanem a bíróság jogkörébe tartozik. (A korábbi szabályozás elvileg is kifogásolható volt).

A Be-t módosító 1979. évi 4. sz. tvr. idevágó rendelkezései: a súlyosítási tilalom körébe vont — a büntetések mellett — egy intézkedést is, a szigorított őrizetet (Btk 78—81. §§) átvéve a már korábban kialakult ilyen értelmű bírói gyakorlatot (Be új szövegű 241. §). Továbbá: a perújítás megengedhetősége kérdésében nem — mint eddig — a másodfokú bíróság, hanem az alapügyben eljáró első fokú bíróság határoz [Be új szövegű 278. §. (1) bek.]. Az 1979. évi 11. sz. tvr. [126. §. (2) bek.] — a Be-nek a büntetésvégrehajtással kapcsolatos egyes rendelkezéseit hatályon kívül helyezve, illetőleg módosítva — kimondotta [6. §. (7) bek.]: a büntetésvégrehajtási bíróság végzése ellen kivételesen [pl. a feltételes szabadság megszüntetése kérdésében, 9. §. (3) bek.] használható fellebbezést a megyei bíróság másodfokú tanácsa bírálja el a vétségi eljárás szabályai szerint [6. §. (4) bek.]. A legutolsó büntető eljárási novella, az 1984. évi 20. sz. tvr. jogorvoslati kérdéseket nem érint.

B) Külföldi szocialista jogok⁵⁸

*Szovjetunió.*⁵⁹ A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő időszakban a bűncselekmények elleni küzdelemben fontos szerepet töltek be a népbíróságok és a rendes bíróságok egyéb szervei, valamint a forradalmi törvényszékek. Ezeknek eljárását és bennük a *jogorvoslati eszközöket* már az első (1917—18. évi) dekrétumok szabályozták. A helyi

⁵⁷ A jogorvoslatokra vonatkozó új jogszabályi anyaghoz kapcsolódva — a viszonylag csekély számú cikk, tanulmány mellett — az átfogó munkák (tankönyvek, kommentárok) az egyes jogorvoslati fajták tárgyalása során érintették a jogorvoslati rendszer és eljárás általános kérdéseit is. Így: *Király Tibor* (szerk.): A magyar büntető eljárási jog. Egységes jegyzet I—II. Budapest, 1974. (I. 196., II. 67., 148., 179—275. o.); *Szabóné, Nagy Teréz* (szerk.): A magyar büntető eljárási jog. Egységes jegyzet I—II. Budapest, 1982. (I. 233., II. 60., 142., 175—254. o.); *Rudas György* (szerk.): Büntető eljárási jog. Budapest, 1974. (296., 304., 380., 463—502. o.); *László Jenő*: A büntető eljárás magyarázata. I—II. Budapest, 1982. (334., 364., 470., 684—922. o.).

⁵⁸ A külföldi szocialista jogok jogorvoslati intézményeinek bemutatásánál a hazai szabályozástól való *eltéréseket* helyeztük előtérbe, mégis bizonyos figyelemmel az intézmények fejlődésére is. Itt is mellőzhető volt a valamilyen formában minden jogrendszerben ismert egyes speciális jogorvoslati eszközök (a nyomozásbeli panasz, azután a kijávitás, igazolás stb.) érintése. A külföldi szocialista jogokban (a jugoszláv jog kivételével) a rendes perorvoslatok rendszerének fejlődését sokoldalúan bemutatja *Nagy L.* monográfiája (i. m. 1960. 77—85. o.), valamint a későbbi időszakra is: *Szabóné Nagy Teréz*: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Budapest, 1974. különösen: 235., 245., 249., 252., 258., 263., 266., 268., 272., 277., 281. o.

⁵⁹ A jogorvoslatok szabályozásának változásait az 1960. évi kódexet *megelőző* időszakban kísérő elméleti és gyakorlati problémákkal az irodalom behatóan foglalkozott. L. e. korszakban csak az átfogó művekre: *Karev, D.* (szerk.): Szovjetszkij ugolovnij processz. Moszkva, 1953. IX. Fej., *Cselcov, M.*: A szovjet büntető eljárás. Budapest, 1954. XXI. Fej., *Poljanskij, N.*: Voproszi teorii szovetszkovo ugolovnovo processza. Moszkva, 1956. VIII. Fej., *Rivlin, A.*: Pereszmotr prigovorov SZSZSR. Moszkva, 1958., *Sztrogovics, M.*: Kursz szovetszkovo ugolovnovo processza. Moszkva, 1958. XXVII—XXVIII. Fej., *Dorohov, V.*—*Nyikolajev, V.*: Obosznovannosztij prigovora v szovetszkom ugolovnom processza. Moszkva, 1959., *Kucova, E.*: A szovjet kasszáció, mint az igazság-

és a kerületi népbíróóságok (ún. *rendes bíróságok*) ítéletei ellen egy fokú fellebbevitelnek (semmisségi panasz) volt helye a területi népbíróóságokhoz. Hatályon kívül helyezésre nemcsak eljárási szabálysértés, hanem az ítélet „nyilvánvaló igazságtalansága” miatt is sor kerülhetett, de a semmitő bíróság maga is enyhíthette a büntetést, sőt kegyelmet is adhatott. Kizárt volt a fellebbevitel a felmentő ítélet ellen vagy a büntetés súlyosítása végett. A rendes bírósági eljárásban később (1918—1920) a semmitő fórum kizárólag hatályon kívül helyező döntést hozhatott, de teljes, a jogorvoslattól nem korlátozott felülbírálati jogköre volt.

A legsúlyosabb bűncselekmények miatti eljárásra szervezett *forradalmi törvényszékek* ítéletei ellen jogorvoslatnak helye nem volt, de az igazságügyi népbiztosság az eljárási formák megsértése miatt indítványozhatta az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnál (ÖKVB) az ügy újbóli tárgyalását. Még 1918-ban a helyi forradalmi törvényszékek ítéleteinek felülbírálatára az ÖKVB mellett semmitő osztályt szerveztek. Olyan esetben, amikor valakit ártatlanul ítélték el, vagy a büntetés nem volt arányos a cselekménnyel: a semmitő osztály javaslata alapján a törvényhozó szerv, vagyis az ÖKVB döntött az ügy érdemében. 1919-ben biztosították az előzetes vizsgálat során a panaszjogot, az ítéletek ellen pedig a terhelt, az eljárás résztvevői és bármely állampolgár jogát semmisségi panasz benyújtására. Ekkor az ÖKVB mellett már semmitőszék működött. A forradalmi *katonai* törvényszék ítéletei ellen csak rendkívüli jogorvoslatnak (perújításnak) volt helye új körülmények felmerülése esetén.

A későbbi jogalkotások fektették le az alapjait annak a jogorvoslati rendszernek, amely a következő évtizedekben továbbfejlődött a novelláris, illetőleg átfogó jellegű szervezeti és eljárási jogszabályokban s a bírói gyakorlatban. E jogorvoslati rendszer elemei az 1958. évi Alapelvekben, illetőleg az azok nyomán megalkotott új, egységes 1960. évi OSZSZSZK — és a többi szövetséges köztársasági — eljárási törvénykönyv elveiben, rendszerében, szerkezeti és tartalmi megoldásaiban ma is élnek. Ennek a 20—30-as évek folyamán kialakult és később megszilárdult jogorvoslati rendszernek a lényege a *Szovjetunió* köztársaságaiban: panaszjog a nyomozás (vizsgálat) során; a bírósági eljárásban egy fokú fellebbevitel; teljes, a jogorvoslattól nem korlátozott felülvizsgálat; hatályon kívül helyezés anyagi vagy eljárási jogszabálysértés esetén, mégis a büntetés közvetlen enyhítésének lehetőségével (reformatórius jogkör), a tényálláshoz kötöttség elvének megtartásával (kasszációs-revizíós rendszer); másodfokon abszolút, a megismételt eljárásban relatív súlyosítási tilalom. Jogerő után: a legfelsőbb bíróságok felügyeleti eljárása az alapügyben az anyagi vagy az eljárási törvénylenyeges megsértése miatt; új körülmények alapján: perújítás, időbeli korlátozásokkal.

A *második világháború* után megszűntek a jogorvoslati jog háború alatti ideiglenes korlátozásai, a jogi szabályozás és gyakorlata a korábbi alapokon fejlődött tovább. Az OSZSZSZK 1961. óta hatályos — egyes más rendelkezéseiben már módosított — büntető eljárási törvénykönyve *jogorvoslati rendszerének* jellemzői.⁶⁰ korlátlan panaszjog a nyomozó,

szolgáltatás törvényességének biztosítóka. Budapest, 1960. Továbbá intézménytörténeti vonatkozásban: *Kalasznyikova, N.*: Isztorija szovetszkoj kasszácij po ugolovnim gyelam. Moszkva, 1959., *Trubnikov, P.*: A bírósági felügyelet keletkezése és fejlődése. Szocialiszticseszkaja Zakonnoszt (Moszkva) 1967. évi 11. sz., *Dobrovolcskaja, T.*: A szovjet bírósági rendszer fejlődésének történetéből Szocialiszticseszkaja Zakonnoszt (Moszkva) 1967. évi 10. sz.

⁶⁰ A hatályos *szovjet-orosz* jogorvoslati rendszer, illetőleg az egyes jogorvoslati fajták különféle kérdéseit elemző átfogó munkák (monográfiák) közül 1. többek között: *Grun, A.*: Peresztmotr prigovorov v porjadke szugyebnogo nadzora. Moszkva, 1969., *Alekszejev, V.*: Ocenka dokazatylsztv v sztadiinadzornogo proizvodsztvu. Moszkva, 1971., *Perlov, S.*: Nadzornoe proizvodsztvu v ugolovnom processze. Moszkva, 1974., *Lesznickaja, L.*: Peresztmotr resenije szude v kasszacionnom porjadke. Moszkva, 1974. (Az első három mű tárgya: a felülvizsgálat a felügyelet során; a negyediké a kasszációs eljárás). L. továbbá: *Kaz, C.*: A kasszáció demokratikus elveinek fejlődése a szovjet jogban. Radjanszke Pravo (Kijev) 1973. évi 3. sz.

a vizsgáló és az ügyész intézkedései ellen (218. cikk); a sértettet megillető fellebbezési jog [325. cikk (1) bek.]; a legfelsőbb bíróság ítélete ellen a jogorvoslat kizárása [325. cikk (5) bek.]; a másodfokú bíróság hivatalból teljesített, széles felülvizsgálat jogköre kiterjed a bizonyítékok értékelésére és a fellebbezéssel nem érintett vádlottakra is (332. cikk); a minősítés és a büntetés súlyosításának abszolút tilalma; a hatályon kívül helyezést követő új eljárásban érvényesülő relatív súlyosítási tilalom (340. cikk); az első fokú ítéleti tényálláshoz való kötöttség [350. cikk (2) bek.]; kasszációs döntés anyagi vagy eljárási jogszabálysértés esetén, de a büntetés és a minősítés reformatórius jogkörben enyhíthető (340., 342. cikk); a — bár a törvényi büntetési tételek betartásával kiszabott — büntetés aránytalansága („szembetűnő igazságtalansága”) önálló ítéletmegváltoztatási ok (342. cikk 5. pont, 347. cikk).

Jogerő után: a törvénysértő vagy megalapozatlan bírói határozatok felülvizyeleti úton felülvizsgálhatók, de az elítélt terhére csak a jogerőtől számított egy éven belül (373. cikk). Perújításnak az elítélt terhére csak az új körülmények felderítését követő egy évig van helye (385. cikk).

*Bulgária Népköztársaság.*⁶¹ A jogorvoslati rendszer korábban (1952., 1961. évi kódexek) hasonlított a szovjet jogéhoz, ma már azonban (1974. évi kódex, azóta többször módosítva) jelentősen bővült reformatórius elemekkel. A fellebbvitel egyfokú, a másodfokú bíróságnak a fellebbezés tartalmától, illetőleg a fellebbezéssel érintett személyektől nem korlátozott, a tény-és jogkérdésekre kiterjedő felülbírálati (revíziós), valamint lényegében vegyes jellegű döntési jogkörével. Megengedett a másodfokú bíróságon írásbeli vagy tárgyi bizonyítási eszközök érvényesítése és a nyilvánvalóan helytelen ténymegállapítások helyesbítése. Ha az utóbbira lehetősége nincs, valamint eljárási szabálysértés esetén a döntés: hatályon kívül helyezés. A vádlott terhére történt anyagi jogszabálysértés orvoslása reformatórius jogkörben lehetséges; ugyancsak a vádlott javára megvalósult anyagi jogszabálysértése is, ha van terhére fellebbezés. A másodfokú bíróság azonban nem ítélheti el — a terhére szóló fellebbezés esetén sem — az első fokon felmentett vádlottat, továbbá nem szabhat ki halálbüntetést, ha az első fokú bíróság ezt a büntetést nem alkalmazta; ilyen esetekben az ítélet hatályon kívül helyezésének van helye.

Jogerő után: a terhelt terhére szóló törvényességi óvásnál és perújításnál egy éves határidő érvényesül. Perújítással csak az ügyész élhet, indítványát a legfelsőbb bíróság bírálja el. Mindkét rendkívüli jogorvoslat előterjesztésének *szabályként* felfüggesztő hatálya van.

*Csehszlovák Szocialista Köztársaság.*⁶² A korábbi szabályozások (1950., 1952., 1956. évi törvények) során a fellebbvitel túlnyomórészt reformatórius rendszerű és egyfokú lett. Az 1961. évi eljárási kódex és az 1969. évi novella szerint ténykérdésben a reformatórius jogkör szűkült. Másodfokon csak kivételesen, kiegészítő jelleggel vehető fel bizonyítás; egyébként az ítéletet hatályon kívül kell helyezni. Ehhez képest a jogorvoslati rendszer vegyes jellegű (relatív súlyosítási tilalommal).

A *jogerős* bírósági határozat elleni törvényességi panasz folytán deklarativ hatályú határozat csak az elítélt javára történt törvénysértés esetén hozható. Perújításnak *ügyészi* határozattal befejezett ügyben is helye van. A perújítás kérdésében ilyenkor az a bíróság határoz, amely ügyészi vád esetén eljárta volna.

⁶¹ A *bolgár* jogorvoslati rendszernek — az 1952., 1961. évi kódexekben tükröződő — fejlődése kérdéseire: *Paulov, Sz.:* Nakazatelen procesz na Narodna republica Bulgarija. Szófia, 1971. 663., 746. o.; a későbbiekre: *Palazov, I.:* Nakazateleno proceszuelen kodeksz. Szófia, 1982. 239., 245., 247. o.

⁶² L. a *csehszlovák* irodalomban a jogorvoslatokra az átfogó munkákban: *Solnar, V. (szerk.):* Československé trestní řízení. Praha, 1958. XXI. Fej.; továbbá: *Ruzek, A. (szerk.): Trestní rad. Kommentar.* Praha, 1975. 582., 626., 654., 680., 725. o.

*Lengyel Népköztársaság.*⁶³ Az 1946., 1950. évi eljárási reformok bevezették az egyfokú fellebbevitelt, a másodfokú bíróság olyan felülvizsgálati jogkörével, amely a jogorvoslatok keretein — a vádlott javára — túl is terjeszkedhetik. A döntési jogkör a ténykérdésre is kiterjedően reformatórius, szűk körű bizonyításfelvétellel (a vajdasági bíróságon), illetőleg szakértői vagy okirati bizonyítás lehetőségével (a legfelsőbb bíróságon). Anyagi jogkérdésben — a relatív súlyosítási tilalom által korlátozott —: reformatórius döntés; eljárás szabálysértés esetén: hatályon kívül helyezés. Az 1969. évi kódexben a jogorvoslati rendszer reformatórius jellege a vegyes rendszer irányában tolódott el. Az ügy lényegére nem folytatható bizonyítás. A vádlott hátrányára csak erre irányuló ügyészi jogorvoslat esetén lehet dönteni, felmentett vádlottat azonban ilyen esetben sem lehet elítélni.

Jogerős bírói határozat ellen törvényességi óvást az igazságügyminiszter is benyújthat (az elítélt terhére időbeli korlátozással). Perújításnak súlyos eljárási szabálysértés miatt és *hivatalból* is helye van. A perújítás megengedhetősége kérdésében a legfelsőbb bíróság által érdemben elbírált ügyben ez a bíróság határoz.

*Német Demokratikus Köztársaság.*⁶⁴ Az első eljárási kódexben (1952) a jogorvoslati rendszer túlnyomórészt reformatórius jellegű volt. A fellebbevitel egyfokú, elsősorban a fellebbezett kérdésekre (megtámadási okok) kiterjedő felülbírálati jogkörrel (kiegészítve a hivatalból figyelembe veendő körülményekkel). Ténykérdésben lehetséges volt a megváltoztató határozat (másodfokú bizonyítás alapján), de a hatályon kívül helyezés is. Érvényesült az abszolút súlyosítási tilalom. Az 1963. évi büntető eljárási novella, majd az 1968. évi — kisebb, illetőleg jelentősebb (1974.) egyéb jellegű módosításokkal ma is hatályos — kódex jogorvoslati rendszere már vegyes jellegű. A másodfokú felülbírálat a fellebbezési okoktól függetlenül, hivatalból történik. Bizonyításnak csak kivételesen, kiegészítő jelleggel van helye.

Járásbírói ügyben a megyei főügyész vagy a megyei bíróság elnöke is élhet törvényességi óvással a *jogerős* ítélet ellen. Kizárólag más büntetés kiszabására irányulóan perújításnak nincs helye; a felmentő ítélet ellen is csak a határozat jogerejétől számított öt éven belül.

*Románia Szocialista Köztársaság.*⁶⁵ A korábbi eljárási szabályok (1948, 1952, 1955, 1956) a szovjet eljárási jogéhoz hasonló kasszatórius jogorvoslati rendszert tükrözték. A semmisségi okok régebbi rendszerét azután fokozatosan kiegészítették a teljes revízió törvényben írt eseteivel, abszolút súlyosítási tilalommal. A ténykérdés elbírálása reformatórius elemekkel bővült; a legfelsőbb törvényszék az iratok alapján újra értékelhette az első fokon felvett bizonyítékokat, de szükség esetén bizonyítást is elrendelhetett és ezzel a területi fellebbezési (tartományi) bíróságot bízhatta meg. Az 1969. évi eljárási kódex egységesítette az előzőekben már kialakult vegyes jogorvoslati rendszert. A felülvizsgálat általános alapja: az első fokú ítélet törvényessége és megalapozottsága.

A *jogerős* bírói határozat ellen a legfőbb ügyész és az igazságügyminiszter élhet *rendkívüli fellebbezéssel*. A legfelsőbb törvényszék a jogorvoslatot a fellebbezésre vonatkozó rendelkezések értelemszerű alkalmazásával intézi el. (A tényállást az iratok alapján felül-

⁶³ A büntető jogorvoslatok fejlődésére l. a *lengyel* jogban: *Kaftal, A.*: Kontrola prawnomocnych orzeczen w polskim procesie karnym. Warszawa, 1971., *Cieslak, M.*: Polska procedura karna. 2. kiad. Warszawa, 1973. 363. s köv. o., *Stachowiak, S.*: Funkcje zasady skargowosei w polskim procesie karnym. Poznan, 1975.

⁶⁴ A jogorvoslatokra a *NDK* jogában l.: *Schindler, R. és szerzőtársai*: Leitfaden des Strafprozessrechts der DDR. Berlin, 1959. 24. és köv. §§., *Luther, H.* (szerk.): Strafverfahrensrecht, Berlin, 1977. 425. s köv. o.

⁶⁵ A jogorvoslatokra a *román* jogban l.: *Kahane, S.*: Curs de Drept Procesual Penal. Bucuresti. 1956. XVI—XVII. Fej., *Basarab, M.*: Drept procesual penal. Cluj, 1971. 317., 349. o., *Giurgiu, N.*: Causele de nulitate in procesul penal. Bucuresti, 1974. L. továbbá: A perorvoslatok az 1968. évi 29. sz. román büntető eljárási törvénykönyvben. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény (Budapest) 1971. évi 7. sz.

vizsgálja és szükséghez képest módosítja; bizonyítás végett a tartományi bíróságot megkeresheti). *Perújításnak* az elítélt terhére csak a jogerőtől számított egy éven belül van helye. A *semmisségi óvás* olyan rendkívüli jogorvoslat, amelyet az alapügyben lefolytatott *fellebbezési* eljárásban a védelem terhére megvalósult egyes eljárási szabálysértések miatt nyújthatnak be az eljárás résztvevői a fellebbezési bírósághoz.

Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság.⁶⁶ A büntető eljárás 1948. évi ideiglenes szabályozását követően az 1953. évi kódex, majd az 1967. évi módosítás után az 1976-ban megalkotott s jelenleg is hatályos jog kétfokú fellebbviteli rendszert valósít meg. A másodfokú felülbírálat a fellebbviteli támadásokhoz igazodik (részjogerő), de vannak hivatalból figyelembe veendő körülmények is. Súlyos eljárási szabálysértés, lényeges ténymegállapítási hiba vagy a vádlott javára történt anyagi jogszabálysértés esetén a döntés: hatályon kívül helyezés. Reformatórius a határozat a büntetés vagy a minősítés kérdésében, de érvényesül a súlyosítási tilalom, a minősítést illetően is. A másodfokú bíróság határozata ellen csak kivételes esetekben van helye *további fellebbezésnek* a köztársasági legfelsőbb bírósághoz.

Jogerő után — a perújításon és a törvényességi óváson kívül⁶⁷ — *sajátos* rendkívüli jogorvoslat: az ügyész vagy az elítélt kérelmére az eljárás *újra folyamatba tehető* a már eljárt bíróság részéről ítélt dolog esetén; továbbá akkor, ha a több bűncselekmény miatt kiszabott büntetés részlegesen nem hajtható végre kegyelmi vagy más okból. Másik sajátos perorvoslat: a *büntetés rendkívüli enyhítése*. Ezt a jogosítottak kérhetik a köztársaság vagy Jugoszlávia legfelsőbb bíróságánál, ha a büntetés kiszabásánál irányadó lényeges körülmények az alapügyben még nem forogtak fenn, avagy nem voltak ismeretesek a bíróság előtt.⁶⁸

ERVIN CSÉKA

DÉVELOPPEMENT HISTORIQUE DES VOIES DE RECOURS DANS LA PROCÉDURE PÉNALE

(Résumé)

L'auteur présente de moyens et de l'institutions de recours en commençant de l'antiquité jusqu' au nos jours. Il traite de recours ordinaires et extraordinaires aussi. En analysant des institutions de recours du moyen-âge, il s'occupe des moyens de recours provenus au XVIII—XIX. siècles dans les états capitaliste les plus développés, étant en vigueur en partie encore aujourd'hui. Les divers recours de la procédure pénale sont détaillés dans tous les pays socialistes.

⁶⁶ A jogorvoslatokra 1. a *jugoszláv* jogban: *Dimitrijević, D.*: Krivicni procesno pravo. Beograd, 1965. 147. s köv. o., *Bayer, V.*: Jugoslavensko krivicno procesno pravo. Zagreb, 1980. 109., 126., 130. o.

⁶⁷ Ismeri a jugoszláv jog (1976. évi kódex 425. szakasz) a jogerős ítélet rendkívüli felülvizsgálata iránt a terhelt és a védő részéről az első fokon eljárt bíróságnál egy hónapon belül előterjeszhető kérelmet is, a terhelt sérelmére történt egyes anyagi vagy eljárási törvénysértések miatt.

⁶⁸ Ehhez hasonló: osztrák kódex 410. §.